

№ 46205447

МАЛИ ИЗВОД

ИЗ

ИСТОРИЈЕ СРПСКЕ КЊИЖЕВНОСТИ

ЗА ВИШУ ЖЕНСКУ ШКОЛУ.

ПРЕМА СВОМ ПРОСТРАНИЈЕМ ДЕЛУ САСТАВИО

Стојан Новаковић.

№ 46205447

Прегледала и одобрила школска комисија.

1867.

ШТАМПАНО У ДРЖАВНОЈ ШТАМПАРИЈИ У БЕОГРАДУ.

Издање државне штампарије.

13.898/42

ГДЕ ЈЕ ШТО.

	стр.
Приправа и деоба (1—3)	1
ПЕРИОД ПРВИ	
Стара књижевност Срба источне цркве	3
Свеза историје књижевности с историјом језика (4)	
— Деоба језика на породице; словенска породица	
(5). Језици словенске породице, најстарији словен-	
ски језик. (6. 7. 8.)	
Деоба старе књижевности Срба источне цркве (9) .	8
Црквена књижевност, прво доба: Рукописи (10, 11,	
12, 13)	9
Друго доба: Штампане старих црквених књига (14)	13
Светска књижевност (15)	15
Животи (16)	15
Летописи (17)	17
Законик Душанов (18)	17
Стара писма (19)	19
Смеса; Историја деспота Бранковића (20)	20
Карактер старе српске књижевности (21)	21
ПЕРИОД ДРУГИ	
Стара књижевност Срба западне цркве и ду-	
бровачка поезија	23

C-1645

808.61

	стр.
Далмација према Италији (22) Словенска служба у Далмацији у католика (23) Развитац и опсег дубровачке књижевности, главни књижевници: Иван Гундулић, Ђ. Палмотић, Игњат Ђорђевић (24, 29). Религиозна поука. Андрија Качић Миошић (30). Радња у Хрватској, у Славонији, у Босни (31).	
ПЕРИОД ТРЕЋИ	
Новија књижевност	34
Карактер старе и нове књижевности свију Срба (32) Деоба књижевности Срба источне цркве (33) Стање језика и књижевности Срба источне цркве пред почетак новије књижевности (34) „Славено-србски“ језик и почетак новије књижевности (35, 36) Доситије Обрадовић (37, 38) Јован Рајић (39) Отпор Доситијевим мислима, А. Мразовић и Ст. Вујановски (40). Напредак Доситијевих идеја, Д. Давидовић, Л. Мушицки, С. Милутиновић. (40, 41) Ширење и снажење књижевности, Јован Хацић (42) Напредак у развиту књижевности Вук Стефановић Караџић (43, 44, 45).	
О народним умотворинама (46, 47)	58
Противници правцу Вукову (48, 49) Ширење српске публике, Милован Видаковић (50). Почетак и растење књижевне радње у кнежевини Србији (51) Развијање српске журналистике у Аустрији (52). Радња на западним крајевима нашега народа источне цркве (53) Радња на поезији и драми (54) П. П. Његош, Бранко Радичевић, најновији правац у поезији (55, 56). Омладина и њезина радња (57) Забавна проза у нас (58) Научна радња — историја и језик; радња Ђ. Даничића (59, 60).	

	стр.
Новија књижевност у Срба западне цркве и Хрвата	85
Како се покренула књижевност на западним крајевима нашега народа. Љ. Гај. Идеја јединства српскога и хрватскога (61) Раширивање књижевности и језика, журналистика, напредак књижевности, радња у Далмацији. Језик и народна историја (63). Преглед радње на поезији и забавној књижевности.	

ДОДАТАК

А. Таблице међу старим словенским, српско - словенским и руско - словенским језиком	97
Б. Примери из старог словенског језика	
1. Како се спасао Мојсије	100
2. Мојсијева песма	101
3. Из Остромирова јеванђеља	103
4. Из глагољског Асеманова јеванђеља	104
В. Примери из српско-словенског језика	
1. Из Живота св. Симеуна од краља Стефана Првовенчаног	105
2. Из Живота св. Симеуна од св. Саве	108
3. Из Доментијанова Живота св. Симеуна и св. Саве	111
4. Из рукописа Александрова	114
Имена која се помињу у овој књизи	119

ПРИПРАВА.

1. Кад се представе у историјском реду и целини сви књижевни послови у једном народу, рађени на његову језику, и кад се покаже и све оно што је сметало или помагало развијању његову, постаје наука: историја књижевности.

Историја књижевности је саставни део народне историје, она је нацрт из којег се види како се показао умни развитак народни, како му је текао живот, како су мисли и како су осећања поникла у томе животу. Понајвише мисли народних што постану историјска дела народна, најпре постану у књижевности, ту сазру и ту се спреме да могу прећи у прави живот.

2. Из овога већ видимо од колике је користи знати историју књижевности свога народа: то је прва дужност сваке родољубице, прва потреба образованости у народном духу. Народна историја нам казује жи-

вот државни у свима гранама развитка његова; а у историји књижевности видимо умне јунаке и борце, из ње се учимо шта су кад учинили за умни развитак народни најпросвећенији људи свију времена. А женској страни, којој је света дужност неговати родољубље и понос народни материнском бригом, историја књижевности спада међу прве бриге и потребе, јер је књижевност увек извор и носилац родољубља и поноса народног.

3. Историја српске књижевности може се поделити на три периода.

Први је: стара књижевност Срба источне цркве у коју се узима све од почетка наше књижевности до пред крај XVII века. Језик је у том периоду словенски, у неколико промењен према српском народном изговору.

Други је период стара књижевност Срба западне цркве и дубровачка поезија. Језик је народни, али провинцијални; то јест писало се онако како се говорило у месту рођења пишчева.

Трећи је период: новија књижевност. У новију књижевност узима се радња Срба и источне и западне цркве, уз које се последње броје и Хрвати. У овом периоду стаје на владу у књижевности језик народни из народних песама, и почиње се образовати прави књижевни језик српскога и хрватског народа.

ПЕРИОД ПРВИ.

Стара књижевност Срба источне цркве.

4. Историја књижевности сваког народа превећ је тесно скопчана с историјом језика. За то нам овај период историје српске књижевности не ће моћи бити разумљив, ако се не обазremo на стари словенски језик и на одношај према њему српскога и осталих словенских језика.

5. Сви језици на свету подељени су на породице, а све породице чланови су појединих племена. Као што племе може имати више породица, тако и породица може имати више чланова.

Српски језик члан је словенске породице језика. Словенско народно племе, које је данас раздвојено на више народа, некада је морало живети у заједници и имати један језик, из којег су се развили сви остали словенски језици. Данас ми ништа не знамо о томе најстаријем словенском језику, тако се изгубио. Али између словенских језика сачувао се један за који се ласно може спазити како је најближи томе првome заједничком словенском језику. То је стари словенски језик.¹⁾ Па ни тај језик не говори се данас нигде, него се сачувао у црквеним књигама и осталим књижевним споменицима. Народ словенски који је говорио тим језиком живео је у Панонији, која је хватала велики део садашње Угарске до планина Алпијских, на запад, а племена

¹⁾ Словенским се зове за то што се у свима старим споменицима писанима тим истим језиком тако зове (словѣнскѣмъ ѡбъщѣмъ), а славенски је име новије, покварено према немачком туђинском изговарању народног имена *Словени*. „Стари“ се словенски зове за разлику од „новога“ словенског или „крањског.“

истога народа живела су све низ Дунаво до Црнога Мора, у садашњој Бугарској. То је онај словенски језик, на који су превели свето писмо апостоли словенски Ћирило и Методије. Кад на крају IX века дођоше Маџари у своје садашње земље, потисну Словене из њихових станишта, и колико их се не помаџари, оно се расу у околне земље, особито у земље садашњих Словенаца и на исток у земље садашњих Бугара. За то су Словенци и Бугари по језику управо потомци тога старогa словенског језика. Бугари није име словенско него је оно натурено томе суседноме нам словенском племену од туђинаца туранскога племена,¹⁾ који освојише земље словенске на доњем Дунаву (где Словени становаху од старине) али натуривши тима Словенима своје име, претопише се у њих.

6. Данас се дакле не зна за заједнички старински словенски језик, него само за један од најстаријих његових потомака који

¹⁾ Од кога су Маџари и Турци

се зове стари словенски, којему су потомци: нови словенски и бугарски језик. Остали словенски језици: српски, малоруски (рушњачки) руски, чешки, пољски и горњи и доњи лужички нису постали од садашњег старог словенског језика него су заједно с њим постали од оног првог заједничког словенског језика што се изгубио — они су дакле браћа садашњем старом словенском језику.

7. Најстарији тај словенски језик о коме говоримо није овај „словенски“ језик што га ми имамо у данашњим нашим црквеним књигама. То је језик који се сад налази у књижевним споменицима XI и XII века.¹⁾ Пре тога, у IX и X веку постао је тај језик књижеван, тада су то јест на њ превели црквене књиге Кирило и Методије. Око тога времена су обраћена у хришћанство и остала словенска племена, као Срби и Руси, и према тадашњој разлици њихових језика која је била мања него данас, није било

¹⁾ До данас се нису нашли никакви старији споменици.

потребе преводити на ново свето писмо него се онај превод уведе и у руску и српску цркву. Али стари словенски језик, који није био једнак са народним српским и руским говором, мало се промени код Срба и код Руса, те постане језик порушен и посрбљен, који се у науци зове: руско-словенски, и српско-словенски. На овоме српско-словенском биле су наше црквене књиге писане све до пред крај XVII века. Тада пак због народне пропасти и турскога ропства њих нестало и место да се и даље преписиваху као дотле, стану се уводити руско-словенске књиге. И данас су нам у црквама свуда књиге на руско-словенском језику.

8. Као разлике што се могу лако опазити у та два књижевна говора (тако да их назовемо) према старом словенском и између себе, могли бисмо навести неке гласове. Тако љ и њ у старом словенском језику била су самогласна слова, и оно прво било је као кратко у, а ово друго као кратко и. У старом словенском налазимо речи написане као сѣиѣ, уѣстѣ, пѣсѣ, које у данашњем црквеном језику гласе сонѣ, уѣстѣ, пѣсѣ; у српско-словенском пак писале су се сѣиѣ,

уѣсть, пѣсь, а читале сан, част, пас, као што и у народном језику гласе. Тако је према ст. слов. **отѣуѣство** данас у српском језику **отачаство**, према ст. слов. **божѣство**, **божаство** (или: **божанство**, **отачанство**) а русизми су: **отечество**, **божество**. И писмо **р** у староме словенском је самогласно као и у српском, а у руском није. За то имамо **жрѣтка**, **крѣкъ**, **скврѣтън**, и у српском **жртва**, **крв**, **скврњи**, а у руском **жертва**, **кровь**, **скверный**. У табlici назначене разлике између ових говора налазе се у додатку ове књиге, који треба да се употреби поред овога чланка.

9. Стара књижевност Срба источне цркве по данашњем познавању нашем једва с неколико споменика допире у свршетак XII века. Најстарија су сад позната дела писана у XIII веку. Али књижевност се та на сваки начин морада почети још раније, може бити XI века. Та стара књижевност дели се поглавито на црквену и светску књижевност.

Још ваља запамтити да се у старим споменицима словенским налазе и двојака слова, ћириловска и глагољска; ћириловска позна-

јемо и ми, а глагољска су старија, врло неспретна и налик су на источно писмо.

Црквена књижевност има опет два доба: прво обухвата XIII, XIV и XV век, време у које се најбоље радило на црквеној књижевности у старо време, или време рукописне црквене књижевности српске; — друго доба обухвата XV, XVI и XVII век, значајно по томе што су се у њему осим рукописа и штампале црквене књиге на српско-словенском језику и што у њему почиње падати стара књижевност.

Дела обадва ова периода — рукописна и штампана — сад се налазе по разним библиотекама и манастирима. Тако налази их се доста у Београду: у народној библиотеци и у библиотеци српског ученог друштва; у Фрушкој Гори, где се одликује богатом збирком манастир Крушедол и где има старих рукописа и по осталим манастирима; у Загребу, по тамошњим библиотекама; у Петербургу и у Москви, у Бечу, у Паризу, у патријаршијској библиотеци у Карловцима, и у многим светогорским манастирима, особито пак у Хиландару, и још које где.

10. Прво доба црквене књижевности обухвата четири врсте књижевних дела. Тако:

У прву врсту припадају дела чисто за црквену потребу. Овамо припадају јеванђеља, службеници¹ (слоужбѣници) требници², часловци, охтоиси³, псалтири, триоди⁴, поједини делови од минеја⁵; све књиге које су цркви најпотребније за свакидашњу потребу. По библиотекама, које смо горе помињали, има доста оваких књига.

Знатно је српско јеванђеље писано око 1200 године у Пећи за сина Немањина Вука, за тим одломци јеванђеља сврљишког штампани у Гласнику XX, писаног 1279 год., Апостол Шишатовачки писан 1324 год. за краља Дечанског, који наштампа др. Фр. Миклошић у Бечу 1853, и Никољско јеванђеље, које наштампа Ђ. Даничић у Београду 1864⁶.

¹ У тој је књизи упутство свештенику како му треба служити литургију — заједно с потребним текстом — ² у њему је све што треба свештенику ван цркве: молитве, оведа и т. д. — ³ Осмогласник. У њему су црквене песме распоређене на 8 гласова — ⁴ Трипѣснѣц, пева се уз часни пост од блудне недеље место Охтоиха. — ⁵ У њему су службе свепима преко целе године, а подељен је на дванаест месеци.

⁶ Јеванђеље писано за сина Немањина, својина је владике Порфирија; јеванђеље Сврљишко сад је у би-

11. У другу врсту припадају дела за образовање монашко и за неговање јеванђелскога живота. Овамо иду поглавито животи светаца и народних и црквених, разне беседе и остали богословски списи. На тим се делима у старо време држала наша књижевна просвета, а и она су преводи с грчког као и остала црквена књижевност.

12. У трећу врсту старе српске црквене књижевности долазе службе Србима свецима. Оне су најлепши споменици који показују цветање и напредак српске цркве за времена наше државне самосталности. А према религиозном правцу целе просвете онога времена, записати владоца или кога народног човека у свеце, значило је одати му највеће поштовање. И у овој струци старе српске књижевности непотпуно је наше знање. Службе су те у старо

блиотеци српскога ученог друштва; Апостол Шишатовачки налази се у манастиру Шишатовцу, а Никољско јеванђеље је у народној библиотеци у Београду.

време биле по минејима међу службама осталих светаца. У новије време одвојене су у особите зборнике који се зову Србљаци. Као и сва остала књижевност и службе су те биле на српско-словенском језику, па су у новије време, кад су се у наше цркве увеле руско-словенске књиге, преведене на руско-словенски.

У новијим Србљацима штампаним у Русији нису имали службе сви српски свеци. Кад је не давно Србљак прештампан у Београду многе су додате, али није још све попуњено. Главни су српски свеци Немањићи, јер се мало не сви светкују по црквама.¹

¹ У Србљаку штампаном трудом митрополита Михаила у Београду, за потребу наших цркава, који је најбоље попуњен, ови су свеци по реду светковања у црквеној години: архиеп. и патријарах Јанићије, Стеван Првовенчани, Стеван Штиљановић, Стеван Високи, архиеп. Арсеније, краљ Милутин, Стеван Дечански, цар Урош, Јанићије девички, деспот Јован, архиеп. Данило, арх. Јевстатије, св. Сава, архиеп. Максим, архиеп. Сава II, Симеон мироточиви, Василије из Острога, архиеп. Никодим, Јован Владимир чудотворац, цар Лазар, патријарах Јеврем, мајк аАнђелија, и слави се у једно 30 Августа сабор свију српских просветитеља и учитеља. Осим ових погубно се спомен св. Григорију архиеп. из

13. Четврту врсту старе српске књижевности чини црквено законодавство. Од те врсте имамо споменути само два три дела и овде се види рад првог установиоца и основаоца српске цркве светог Саве. Свети Сава је написао три типика.¹ Прво је Студенички који није цео штампан, друго Хиландарски² и треће Ораховички или Карејски.³ Знатан је у овој струци Типикъ ѱероу-салинъскыи светаго Савы поустынежителя који је с грчког превео архиепископ Никодим, за краља Милутина.

14. Друго доба. У ово доба главно је штампање српских црквених књига. На педесет година по што се у Европи пронашло и завело штампање књига, почеле су се штампати књиге за црквену потребу и у нашем народу. То што је међу нас тако брзо до-

манастира Куманице с реке Лима, св. Ђурђу Крајевцу, Јовану, Прохору, Гаврилу и Јоакиму Сарајевском која су четворица живела пре Немање.

¹ Закони о животу по манастирима или о црквеној служби.

² Наштампан цео у Гласнику XX.

³ Наштампан у Književniku 1866.

шла штампарија и што су наше старе штампане књиге онако лепе, веома је лепо сведочанство о љубави к просвети која је била у наших старих, и данас је на понос потомству њихову. Најстарија је књига Охтоих штампана у Црној Гори на Ободу граду 1493 године. А највише се књига штампало у Млецима (колико сад знамо између 1519 и 1638). Тим је послом стекао вечитога спомена и захвалности у српском народу Божидар Вуковић од Ђурића из Подгорице који је подигао у Млецима штампарију и највише књига штампао. За њим је наставио његов посао син му Вићентије Вуковић. Осим Млетака, у којима се, како рекосмо, штампало највише књига, штампале су се српске црквене књиге на Ободу, у Горажду (на горњој Дрини), у Милешеву, Београду, Мркшиној цркви, Рујну и Скадру. Броји се данас преко 4—500 књига штампаних по овим штампаријама.

Али због рђавих политичких околности, у којима се налазио српски народ у то време, нестане и штампарија, и још се др-

жаху једино преписи докле се не почеше доносити готове књиге из Русије на руско-словенском језику, чиме се прекиде радња на српско-словенском језику.

15. Светска књижевност српска у старо време такође се може поделити на четири врсте. И то:

1. Животи разних српских владалаца.
2. Различити српски летописи.
3. Законик српског цара Стефана Душана.
4. Стара писма.

16. Животи српских владалаца нису ништа другојачији од оних живота црквених светаца, које смо споменули у црквеној књижевности. Највише се говори о „богоугодним делима“ онога коме се живот описује; најмање о свему ономе што би по данашњим појмовима требало да буде у животу каквог историјског лица. Често су ти животи наличнији на похвалне беседе него на какву историјску исповест. Али онда се тако и осим Србије писало, и за то није то никаква срамота старој српској књижевности.

Преко свега животи су ови најзнатнија дела старе српске књижевности. Писци су тих живота све знаменита лица свога времена; њих су на прилику писали: св. Сава, краљ Стефан Првовенчани, Доментијан монах из XIII века, архиепископ Данило, Григорије Цамблак монах из XIV века, и философ Константин, који је живео после Косова.

Најзнатнија су од тих живота три: Живот Стефана Немање или св. Симеуна о коме имају два дела, једно од светог Саве, а друго од краља Стефана Првовенчаног, и Живот св. Симеуна и св. Саве од Доментијана, монаха из XIII века. То су три и слогом и језиком и целином унутрашњом најлепша дела старе српске књижевности. То су сјајни докази о савременој учености српској онога времена. Доментијан је особито хваљен као књижевник високога духа и велике учености.¹ После тих трију жи-

¹ Дела св. Саве и краља Првовенчаног о њихову оцу издао је П. Ј. Шафарик у Прагу 1851, а Доментијаново Даничић у Београду 1860 и 1865. Од До-

вота долазе Животи краљева и архиепископа српских од архиепископа Данила. Краљеви су којима је ту живот ови: Урош велики, Драгутин, краљица Јелена, Милутин, Ст. Дечански и цар Душан. Живот Ст. Дечанског писао је Гр. Цамблак, а Живот Стефана Високог Константин философ.

17. Одвећ важно место заузимају у историји старе српске књижевности, као историјска грађа, различити летописи. Они су писани по угледима грчке књижевности у Цариграду; изнајпре су просто превођени с грчког, а позније претворише се у просто и голо записивање. Животи прате сјајно време, а летописи пропадање наше књижевности. Данас их је доста познато и штампано. Сухопарно казивање главни је знак наших старих летописа, али ипак често могу и они помоћи да се размрси њакво замршено историјско питање.

18. Законик Душанов јесте између ретких и драгоцених споменика државнога за-

ментијанова дела има два: једно право (издано 1865) а друго прерађено у XIV веку (издано 1860).

конодавства наше старе државе. Силни цар српски прогласио га је на збору великаша своје државе 21. Маја на Спасов дан 1349 године. Нема споменика из кога се тако лепо може видети како је било у Србији за време Душаново као што је законик. Законски чланци о редовима грађанства, о државном реду и о животу, у једно нас уче у неколико и како је све то изгледало, а благост Душанова законика у многим стварима, кад се спореди са савременим законцима других народа, свагда ће нам бити на дику. Има много ствари, као што је на прилику о безбедности трговачкој и о снази закона која се поставља јача и од воље царске, које српску државу онога времена карактеришу као образовану и развиту. — Велика је штета што се Душанов законик није до данас нашао цео; што се налазило, све су рукописи нађени уз црквена дела. Иначе има доста познатих рукописа и сви се деле на пространије и краће.

Најстарији је рукопис *Ходошки*, писан око 1390 и то је од краћих. Законик је издаван више

пута, али је најбоље издање П. Ј. Шафарика од 1851 у Избору југословенских достопамености, састављено по више рукописа.

19. Стара писма су писана зарад приватних или државних, правних или друштвених потреба. Кад би било доста других књижевних споменика и да се по писмима често не би могло познати колико толико стање савремене просвете, као и кад не би била ваљана грађа историјска, та писма не би могла ни доћи у историју књижевности. Овако су врло забаван део њезин. У стара писма бројимо: дипломе, повеље и хрисовуље старих наших владалаца и остала различита писма и државна и других људи и великаша ондашњих. Она су често понајбистрији извор за историју, а особито за генеалогiju краљева и властеле наше, за стару топографију и за утврђење историјске хронологије. У њима има врло важних података за историју права и правних одношаја у нашим земљама. А особито су знатна стара писма за познање старог језика и у опште за историју његову. Вредно је упам-

тити између старих писама писмо Кулина бана од 1189, знатно што у њему долази слово *ћ*.

Стара писма се још деле и по постојбини, тако на писма писана у Србији, у Босни, и у Приморју, особито у Дубровнику. Знатна је та деоба по језик. Писма из Србије најближе су црквеном језику, писма приморска писана су језиком најближим народном, а босанска су мешовита. У старој српској држави били су особити чиновници за писање ових државних писама, имена су им: логотет, дијак, архидијак, и велики дијак. Имају два добра зборника старих српских писама, Миклошића *Monumenta serbica* (Беч 1858) и „Српски споменици из дубровачке архиве“ покупљени трудом кнеза Меда Пуцића (штампало их „Друштво српске словесности“ у Београду у две књиге, I 1859, II 1862.)

2. Осим ових књижевних споменика налази се и других ситница; тако има рукописа о лековима, о писању писама, о животу великог Александра и јеретичке књижевности хришћанске секте Богомила, непризнате у цркви, која је у старо време била врло јака у јужним словенским земљама, а нарочито у Босни. Осим религиозних разлика

та је секта имала са свим особит, више демократски поглед на друштвено уређење у држави, и не пристајући уз чисту религију по догмама, подржавала је народну празноверицу и старинску религиозну поезију удешавајући је према хришћанству и т. д. Знатно је дело Ђурђа Бранковића о историји српској, које се налази у патријаршији карловачкој и још није издано на свет. Оно стоји на граници међу старом и новом српском књижевношћу. Писао га је несрећни деспот у тамници аустријској у Бечу и Хебу (Егеру у Чешкој) у којој је пробавио двадесет и две године (1689—1711.). Тим се делом служио Јован Рајић пишући своју историју.

21. На завршетку старе књижевности да проговоримо још неколико о језику и науци у њој и о правцу њезину. Разуме се да језик и наука најбоље стајаху у време Немањића. Мерило знању и правилности тадашње српске књижевности био је стари словенски језик, као што смо још напред поменули. Али је тај језик у прво време био најсна-

жнији, и по том га је све више савлађивао народни језик и у облицима и речима и у писању. Законик Душанов више је писан српски него словенски. Правопис, који се у почетку тврдо држао старога словенскога, све се више једначио с изговором народним, док се најпосле у XVII веку не беше почело писати скоро са свим по изговору и народним језиком, јер се без школа није имало где учити словенски. Нова наука руско-словенског језика омела је на нашу штету ово примицање. — Правац не показује никакве самосталности, све се радило по грчким угледима, а начин писања са свим је црквени и религиозни. Књижевност је и по обиму и по правцу стешњена у врло тесне границе, зарад чега јој и значај не домаша далеко. Али тако је у то време било мање више у целој Европи — а Срби учећи од Цариграда не могаху бити много друкчији од својих учитеља. За пробудење праве књижевности требали су други и политички и друштвени услови, које ћемо доиста видети у новој књижевности.

ПЕРИОД ДРУГИ.

Стара књижевност Срба западне цркве и дубровачка поезија.

22. У старој књижевности Срба источне цркве знаменита је црта јединство књижевно и уједињеност око имена народног. То је дошло отуда што још први краљ Немања уједини српска племена источне цркве у једну државу и што у то исто време и свети Сава уједини српску цркву, те се то јединство после показало и у књижевности која се стала развијати под династијом Немањином. Са свим је напротив у старој књижевности Срба западне цркве. Дубровник је био република која се у свему једначила с Италијом па и у просвети; Далмација је пристајала за њим мењајући често господаре; у Хрватској није се ништа радило до реформације; а у Славонији почиње књижевна радња тек с почетком прошлога века. Као што у старој књижевности Срба источне цркве црквени словенски језик није дао развијати се чистом народном, тако је

исто тамо сметао му црквени латински. На тим крајевима у Дубровнику се најраније почела књижевна радња, за то што се угледаху на Талијанце. Главни је значај целе ове радње што је са свим провинцијална; и ако и јест њена заслуга да се на тим странама показује први пут у књижевности народни језик, он се показује свуда пун провинцијализма. Као што у западним странама није било никаквог државног народног јединства, онако се није показало никакво јединство ни у књижевности. Писци најрадије зову себе и свој језик: дубровачким, далматинским, словинским и т. д.

23. Знаменито је што видимо да се у Далмацији одржала међу последницима западне цркве словенска служба, и то на старинскоме словенском, глагољском писму. Она се тамо држи и до данас, и у задарској католичкој семинарији има особита катедра за словенски језик писан глагољским словима. Те су се књиге готово кроз цело време од хиљаду година преписивале, али у средњем веку у оно исто време кад

су се биле почеле штампати књиге за српске цркве у Млецима и другде, штампале су се и глагољске књиге за Далмацију. Осим тога доста су писали латински попови и на народном језику латиницом, за поуку простог народа.

24. Књижевност у Дубровнику најлепши је цвет развитка старе српске књижевности и једне и друге цркве. Она се започела, колико је сад познато, у XV, развила се у цвет у XVI, а опала је у XVII веку.

Да би се могло разумети, како се могла тако развити књижевност у Дубровнику, од користи је прегледати узроке тога развитка.

Дубровачка књижевност стоји на среди међу старом и новом књижевношћу српскога народа, без праве свезе и с једном и с другом; провинцијални значај и време дају јој места у старој књижевности. Дубровник је био слободан трговачки град и управљао се по републиканским установама. Будући је у њему било доста талијанског елемента и будући је био западне цркве, живело се у њему онако исто као и у Ита-

лији; а будући је трговао са српским земљама и био готово једина западна трговачка пијаца за све српске земље, није могао у њему не ојачати словенски елеменат. Кад у XV веку пропаде Цариград и у Италији се започе прерођај наука, и поче цветати поезија на народном језику, у којој се издигоше Петрарка, Данте и Тасо, не оста и Дубровник без тога покрета, јер и у њему школе и просвета стајаху као и у Италији. Али Дубровчани, који своја научна дела и тада и после по тадашњем обичају писаху латински, кад почеше радити на поезији прихватише се народнога домаћег језика. Тада се први пут на звуцима нашега народног језика чула уметничка поезија, којој образовани и учени Дубровчани дадоше велики полет.

25. Дубровачка се поезија развила у сва три правца; налазимо: епску, лирску, и драмску поезију. У епу је остао најславнији И. Гундулић, којег ћемо после споменути; лирика се разгранала у различне песме и има ствари које могу увек остати

у вредности по мислима и лепоти поетској. Драма је била тврдо свезана са друштвеним животом старих Дубровчана; представе су се давале ради забаве грађана и власти. Сви готово дубровачки књижевници радили су драме, а много су их преводили с грчког. А и осим драме превођено је доста од класичке књижевности грчке и латинске. За унапређење књижевности и уметности у Дубровнику су међу властелом била установљена друштва, која су држала своје научне и књижевне састанке и разговоре. Слободне уредбе, израженост и богатство чињаху вазда те се у Дубровнику могло тако лепо радити на умном развиту поред најцрње таме која је била у околним областима нашега народа. Језик им није увек био једнак. У почетку је више био мешан с хрватским говором, а старинскога има увек довољно.

26. И осим Дубровника радило се и живело тако исто као у њему још у неколико далматинских приморских градова. У Сплету излазе на видик најстарије поете: Марко

Марулић, Папалић, Божичевић и др. (између 1450—1530) за којима долази умни поета Ханибал Луцић из Хвара. (1480—1525) у Дубровнику је најстарији Менче-тић (1457—1501) и Ђ. Држић (1460—1510). Мало касније долази Степан Гучевић (1495—1525) познат по лепој песми Дервишијади. У оно време су се бавила књижевношћу само властела, али налазимо и других људи. Од таквих је Андрија Чубрановић, (1500—1550) поета, који је био златар. Писао је врло лепе песме, а особито му је на гласу Циганка (Јеђупка). А. Чубрановић отвора врсту великих поета далматинских, а као прелаз у цвет поезије дубровачке држе се поете Динко Рађина (1536—1587) и Динко Златарић (1566—1610). Обојица су били врло учени и уважени људи. Д. Рађина је писао многе лирске песме, међу којима има врло лепих, и преводио је из грчких и латинских поета, а тако и Златарић. Он је превео Софоклову Електру, Аминту Торквата Таса и друге.

Ови су сви да речемо спремали пут и стазу којом ће се показати три највећа песника далматинске књижевности, а то су: Иван Гундулић, Ђон Палмотић и Игњат Борђић.

27. Иван Гундулић родом је Дубровчанин, из врло знамените властeosке породице. Родио се 1558 а умро 1638. Писао је драме, песме веће и мање, слагао у стихове псалме, и преводио; али круна његове радње, којој би суђено да буде и круна читаве далматинске књижевности, јесте Осман. У Осману се епским начином пева војна која је била 1621 године међу Пољацима и турским царем Османом. Та епопија има двадесет песама, али се није сачувала у целости до наших дана; изгубиле су се песме XIV и XV, које је у наше дане Мажуранић најлепше попунио. И ако је Осман писан много по угледу савремених талијанских спегова, опет у њему свуда промакује народни дух и види се велики самосталан поета. Осим других дела вредно је упамтити да је И. Гундулић био превео

и славно дело талијанскога поете Торквата Таса Ослобођени Јерусалим, али је оно изгубљено. У језику, складу стихова, и начину поетскога казивања ниједан од далматинских књижевника не стоји тако високо као И. Гундулић.

28. За И. Гундулићем долази у наследство Ђон Палмотић, (1607—1657) који је по највећем делу своје радње драматски поета. По мноштву деда, он је написао највише, али у избору материјала за своје драме и спевове није увек ориџиналан; радо је узимао предмет из другог поете, па по њему радио спеве и драме своје. Знатно му је дело Кристијада, велики спев у двадесет и четири песме, најглавније дело Ђ. Палмотићево. Па ни оно није прави ориџинал Палмотићев, него га је радио по латинском делу некога Талијанца Јеронима Виде. Особито га хвале и као вешта и духовита импровизатора. У Палмотићево време живео је и Иван Бунџ Вучићевић († 1658) који се веома примиче великим поетама. Писао

је већи спев Мандаљену покорницу и врло лепе ситније љубавне песме.

29. Ред великих поета далматинских завршује Игњат Ђорђић, Дубровчанин (1675—1737) који је био калуђер бенедиктинац. Писао је у младо доба љубавне, за тим побожне и моралне песме, које је радио особито у последње доба; а најглавнија су му дела: Уздаси Мандаљене и Салтијер словински. Језик и стих у И. Ђорђића одликује се мекотом и лакошћу.

И после И. Ђорђића долази више поета који су доста писали, али њихова радња већ губи самосталан значај и није ништа друго до гола имитација. Настајаше међу тим и новије време, у које почињаху радити новије идеје, и књижевност далматинска, књижевност властеоске забаве и чисте поезије не могаше извршити задатак новијег времена: да учи народ. Тако ње мало по мало нестало, а од куда дођоше новији покрети, видећемо на другом месту. Нека се запамти и то, како се највише дела од старе далматинске књижевности сачувало у руко-

писима; нешто су само они сами штампали. У новије време издата су им многа дела и по штампаним екземпларима од старине и по рукописима.

30. Ван поезије радили су у Далмацији доста и католички попови на народном језику за поуку народа, особито од како је почета реформација. А рађено је нешто око језика на граматичици и на речницима у свима областима Срба западне цркве. Пре него што бисмо прешли да прегледамо књижевну радњу у Хрватској, вредно је споменути Андрију Качића Миошића (1690+1760) калуђера францишканског реда. Он је написао знаменито дело Разговор угодни народа словинскога, у којем се — начином народних песама — опевају главнија дела из историје српских земаља — књига штампана више пута и ћириловским и латинским словима и под једнако омиљела на свима странама српскога народа. То је дело највише знатно тиме што је гласник новијега правца књижевне радње. Године 1860

слављен је Качићу у Далмацији спомен на сто година после смрти његове.

31. У Хрватској започиње радња на народном језику у време реформације. Донде што је ко писао, писао је на латинском језику. Знатан је Ђурађ Зрињски (+1603) који је много потпомагао реформацију, која се најпосле није могла одржати. Рађено је нешто о историји и за религијске потребе, али права радња на домаћем дијалекту у Хрватској почиње на крају прошлог века кад маџарски притисак пробуди успавану народност. Овај књижевни покрет припада већ у новију књижевност. — Ни мало друкчије не би ни у Славонији, коју су Турци држали све до краја XVII века. По одласку Турака одмах се појавио књижевна радња. Најстарији је књижевник Ант. Канижлић (1700—1777) који је написао Свету Рожалију. Вид Дошен писао је Седмоглаву аждају. Знатан је од М. А. Рељковића — Сатир, штампан више пута и ћириловским и латинским словима и врло омиљен свуда по народу. У њему се сатиричким начином ши-

бају рђави обичаји нашега народа. У књижевнике из Славоније припада и М. Катанчић, који је осим нешто песама на народном језику, писао латинска научна дела. — У Босни су фратри у XVI и XVII в. такође радили нешто од религијске поуке за народ, и то су штампали из најпре и ћирилицом, мало друкчијом од обичне, тако названом босанском. Најзнатнији је између њих Матија Дивковић који је писао доста, и лепим језиком. — То је поцепана књижевна радња Срба западне цркве и Хрвата, коју ћемо у новије време затећи већ задахнуту мишљу међусобног јединства.

ПЕРИОД ТРЕЋИ.

Новија књижевност.

32. На разним крајевима нашега народа почиње се новија књижевност у различна времена, како су јој где прилике допустиле; али за нашу новију књижевност можемо рећи да се замеће и почиње клијати у прошлом веку, а да развитак ње-

зиних идеја пада у данашњи век. Да бисмо могли познати где престаје стара, а где се почиње нова књижевност (особито у Срба источне цркве) ваља нам знати обележја и једне и друге. Старој је књижевности била средина црква, ту јој је био постанак; новијој књижевности је средина школа и обучавање народа, и ту је и развиће њено. У старој књижевности видимо сав народ поцепан по религији: Срби западне цркве туђаху се од Срба источне цркве, а и ови од њих, нити зле политичке прилике даваху и којима помислити на једињење; новија књижевност, поникавши уза срећније политичке прилике, донесе собом идеју братскога ближења и идеју књижевнога јединства, које је далеко корачило. Срби западне цркве и Хрвати, које видесмо у старој књижевности поцепане на провинције, у новој су књижевности уједињени око једне књижевне средине (Загреба); а Срби источне цркве, крочивши далеко у књижевном и просветном напретку, већ су тиме учинили доста за књижевно зближење и јединство.

Труд нових нараштаја довршиће у књижевности срећно започету мисао. Према овоме ћемо и ми најпре разгледати књижевност Срба источне цркве, па ћемо после у кратко прегледати и радњу у Хрватској и на западним крајевима.

33. Историја књижевности Срба источне цркве може се по развитуку своје поделити на два периода. Ми не ћемо разгледање књижевности делити по та два периода, него само ваља да се при учењу они имају на уму, јер се у времену и међу књижевницима не може поставити права граница међу једним и другим периодом. Ево главних знакова тих двају периода: 1. За првог периода књиге су највише писане црквеним и мешаним језиком; с почетком другог периода завлађује и дотерује се све више и све чистији народни језик у књижевности. 2. За првог периода књижевни живот беше ограничен готово само на Србе у Аустрији (Угарској) и књиге се штампаху на страни: у Млецима, Бечу, Будиму, Липиској; за другог периода књижевна радња обузима и

ново - ускрслу српску државу кнежевину Србију, и књиге се штампају код куће: у Крагујевцу (неко време), Београду, Новом Саду, Карловцима и т. д. 3. На послетку за првог периода према броју књига мало је критике и куса; а за другога се почело гледати више на унутрашњу вредност, у њему настаје критичност. — Први период књижевне радње траје од почетка књижевне радње до 1830, а други од то доба па овамо. —

34. Као што рекосмо, језик у првом периоду наше новије књижевности био је црквени и мешан. С црквеним језиком познали смо се у почетку ове књиге и у првом периоду српске књижевности, у које је време црквени језик био једини књижевни језик. Али црквени језик у трећем периоду није био онај исти који у првом, него друкчији. Видели смо у почетку да данас нема више правога црквеног словенског језика, на који су превели свето писмо словенски апостоли св. Ђирило и Методије, него да је међу Србима и Русима променио се мало према

њиховим народним језицима и постао српско - словенски и руско - словенски. Видели смо у првом периоду и то, како је за све време његово био у српској књижевности истина језик црквени, али српско - словенски. Тако већ није у трећем периоду. У њему налазимо такође црквени језик — али не српско-словенски него руско-словенски. Од куда је дакле та промена?

Познато нам је, до чега су довеле српски народ несрећне политичке околности. Од како се под турском владом изгубила сва српска државна самосталност, стара наука, одгајена у времена св. Саве и Немањића, надала све више и више и најпосле је нестала скоро са свим. Сеоба српског народа у Аустрију под патријарсима Чарнојевићима још већма поруши српску свезу са старином. Аустријске војне после 1700, кад је Аустрија од 1718 до 1739 држала сву Србију, дадоше маха српском народу да може почети радити на својој просвети. У то су време заведене најпре нове школе у српском народу и то у Београду (после 1720) у Кар-

ловцима 1733 и још на неким местима, које су се после с мањом или с већом натегом настављале кроз цео XVIII век до почетка XIX, у коме српска просвета узима срећнији и силнији полет. Ове нове школе почеше се на црквеном језику, али не више на српско-словенском, старинском црквеном језику, него на руско - словенском, јер и учитељи и књиге, све нам тада дође из Русије; тако је јако осиротео био српски народ. Има и још један узрок за што се морао утврдити руско - словенски језик међу нама. Поред остале невоље научног сиротовања нестало нам беше и старих црквених књига, јер се штампарије, за које смо видели како су биле почете, не моглоше одржати, а преписивање се брзо досадило кад се видело да има готових штампаних књига у Русији. Доношење књига из Русије за новце и на поклон и увођење у цркве учинило је те се морала мало по мало утврдити и наука руско - словенскога језика којему се особито помогло онда кад митрополит карловачки Павао Ненадовић прештампа

1755 граматику тога језика коју је израдио неки Рус Мелетије Смотрицки.

35. Али се међу српским књижевницима никада није могло писати чистим „славенским“¹ језиком. Тешко је било писати по правилима мртва језика поред жива народнога а не помешати ма шта од живог у онај мртви језик. Даље, ретко је који могао добро знати правила тога црквеног језика, поред оскудне граматичке науке. Тако се црквени руско - словенски помеша с народним српским и књиге су се писале језиком ни „славенским“ ни српским, некад више „славенским“ некад више српским. Ту смесу прозову ондашњи књижевници „славено-српским“ језиком, коме се никад није знало никаквих правила. Што је ко знао „славенски“ писао је по своме знању, а што није знао, писао је српски; а тако што не би знао како је српски, писао је „славенски.“ Незнање и правога словенског и правога народног језика и значаја њихова по

¹ Име, којим су сами ти књижевници звали руско-словенски језик.

себи, и непознавање међусобног одношаја та два језика међу собом, држало је наказу „славено-србског“ језика код неких људи до пре двадесет тридесет година у нашој књижевности. Време, које најбоље разбистрава појмове, и овде је извело свет на прави пут.

36. Таке су биле мисли и тако знање о словенском и о српском језику онда кад је требало започети књижевну радњу у Срба. Школске и црквене потребе, буквари и црквене књиге, неколике оде и проповеди дела су на која наилазимо у томе почетку. Све се то штампало у Млечима где се око половине прошлога века (1758) подигла једна штампарија за српске књиге. Много се још једнако доносило из Русије. Жефарићева Стематографја у којој су грбови српских земаља с текстом припада међу првине српске штампе. Од млетачких књига знатнија је књига од П. Јулинца Краткое введеніе въ історію произхожденія слав.-серб. народа штампана 1765 и З. Орфелинов Слав. сербскій магазинъ т. ј. собраніе

различныхъ сочиненій и переводовъ къ ползѣ и увеселенію служащихъ. 3. Орфелин је доста радио, али како му је сав књижевни рад зидан на рђавом темељу, није му ни на што. Међу првине српске историје осим П. Јулинчеве књиге долази и „Исторія о Черной Горѣ. Въ Москвѣ 1754“ од владике црногорског Василија Петровића. Помогла је развиту српске књижевности и штампарија у Бечу, подигнута 1771. Тамо је штампано више књига за школу и за обучавање, све језиком посве рђавим. Те су књиге управо и биле које су ненародни језик о коме смо говорили, рашириле и утврдиле међу народом.

37. Као што се види, ту нити је било правога почетка ни праве књижевности, за то, што никог није било да разуме у чему је главна ствар оснивања књижевности, шта је језик народни. Да ову мисао изнесе на среду показао се у српској књижевности особит човек по имену Доситије Обрадовић, који је заслужио да се назове први књижевник и први философ народни. Покрет

књижевни већ је био у животу, ваљало га је само упутити и снаге му дати, и то је учинио Доситије.

Доситију је крштено име Димитрије, а Доситије му је наденуто кад се покалуђерио. Родио се у Чакову у Банату 1739 године¹. Закалуђеривши се врло млад, остави калуђерство и путовао је најпре на западне крајеве нашега народа, у Хрватску и Далмацију, а после по осталом свету, прошавши сву Европу и изучивши се веома. Кад је Карађорђе био ослободио Србију, Доситије је дошао у Србију и ту био први министар просвете, отворио прву велику школу у Београду, где је умро 1811. године. Сахрањен је код велике београдске цркве.

38. Своју књижевну радњу почео је Доситије још 1770 учитељујући у Далмацији у Плавну и Скрадину, али тада није ништа штампао; за то му се као прави почетак његове књижевне радње бележи дело „Животъ и приключения Димитрия Обрадо-

¹ Ове 1867 године подигла је општина чаковска у спомен Доситију плочу на оној кући у којој се он родио.

вића нареченога у калуђерству Доситеа, њимъ истимъ списана и издана,“ које ће вазда остати великог значаја у књижевности нашој. Опис живота свога наставио је Доситије у књизи Домаћа писма, за тим је издао Совѣте здраваго разума (1794), Езопове и прочиѣхъ разнихъ баснотворцевъ басне (1788), Собрание разнихъ правоучителнихъ вещей (1793), Етику или философију правоучителну (1803) и више ситнијих ствари. После смрти (1818) издао је П. Соларић Мезимца Доситијева, Ј. Миловук у Пешти (1826) Христойтију, сирѣчь благій обичај књижицу врло добру за децу. — Главно је у његовим делима што је изабрао добар правац, који је у томе: што је почео писати народу о народним потребама и разумљивим начином, и што је полазећи и сам с оне мисли да треба народ учити и образовати књижевношћу, погодио истинити књижевни правац којим се може постићи тај задатак, на име писање народним језиком и разумљивим начином. Доситије је први на чисто био и с мишљу да треба народ

извлачити из незнања и мрака — и с начином којим се путем то може учинити, па је и радио колико је могао. Изучивши с такоm љубављу узроке наватка и путове напретка у просвети народној, врло је природна ствар што је Доситије схватио и снагу народнога језика, коју за то и изнесе за начело књижевној радњи, и јединство нашег народа поцепана у две вере (турску и хришћанску) и у две цркве (источну и западну).

Исто је то донело Доситију у први мах и силу непријатеља особито међу свештенством ондашњим, на које је много викао што се не брине о истинитом унапређивању народа свог. До тога се дотеривало, да су му књиге спаљивали. Али тим му се већма слава у брзо по том подигла, и данас га поштује цео народ. Скупљена целокупна дела његова изашла су најпре у Србији трошком Глише Возаровића (1833—1845), а други пут их је издао 1850 Дан. Медаковић.

39. У исто време кад и Доситије излази на видик у историји српске књижев-

ности још један човек, али на другом пољу. То је историк Јован Рајић. Родио се 1726 у Карловцима а умро је 1801 године. Учио се по Аустрији и Русији, путовао је по свима српским манастирима да покупи грађу за српску историју и после многога труда, прочитавши све готово што му је онда могло доћи до руке, напише огромно своје дело Историју Болгартъ, Хорватовъ и Сербовъ, у четири књиге, које је изашло у два издања.¹ То је прва српска историја, којом су се до последњих година служили српски књижевници скраћујући је и прерађујући за различне народне потребе, а не радећи даље на тој науци. Јован Рајић није написао само историју. Свога дугога века учинио се веома заслужан просвети српској и књижевничким и професорским радом у богословији карловачкој. Писао је многа богословска дела, међу којима је познат Катихизис православни, и песме, између којих је знатна лепим језиком она Бой змая са ор-

¹ У Бечу 1794—1795 прво, и у Будиму 1823 друго.

ловы (Беч 1791) у којој се пева узеће Београда под Лаудоном. Богословска му дела нису сва ни угледала света; а што се тиче језика писао је више црквеним него народним језиком.

40. И ако је и Рајић, као врло поштован човек, писао и народним језиком, опет Доситијева мисао није могла брзо продрети ни с начелом да се пише народним језиком, па ма онако самоучки како се онда радило. А. Мразовић и Ст. Вујановски, људи који су, у то време, (на крају прошлог и у почетку садашњег века) управљали школама српским у Аустрији сами писалиху граматике за учење црквеног језика и утврђиваху га, поред свега што су новије мисли биле у животу. Али је ствар у књижевности живо напредовала. Павао Соларић (1781 + 1821) живо је проповедао народну ствар у књижевности, писавши више философских и књижевних дела; а поред рђаво изабраних дела која се тада рђавим језиком превођаху и писалиху за народ без великог обзирања и на то, хоће ли их народ моћи

разумети, појављују се и боља дела, којима се могаše ширити публика. Међу прве који су пошли за Доситијем и почели онако радити, ваља бројати Емануила Јанковића (1758+1792). Између дела да му споме-немо две веселе игре: Трговце, превод из Голдоније (штам. 1787) и Благодарног сина (1789). Осим дела самога Доситија која се веома радо читаху по народу, ширењу публике много помогоше М. Видаковића романи којима је на том пољу превелика заслуга за просвету српску, за тим неколике приче из светог писма израђене у стиховима од Вићентија Ракића игумна манастира Фенека.¹ У ту врсту иде још неколико забавних и поучних дела, а особито су у томе много учиниле наше народне песме, о којима ћемо мало даље особито говорити.

41. Иза овога покрета први је важан догађај у историји српске књижевности оснивања Српских новина у Бечу. Те новине почео је издавати у Бечу Димитрије Да-

¹ Жертва Аврамова, Чудеса Богородичина, Житије св. Јосифа и т. д.

видовић (1789+1838) у друштву с Дим. Фрушићем под именом: Новине сербске из царствующега града Виенне. Почеле су излазити 1. Августа 1813 а излазиле су до 14. Фебруара 1822 године. Те новине су за то важне што оне посташе средиште око којег се први пут скупише сви ондашњи млађи српски књижевници. Ту је писао и Вук, преко тих се новина прочуо владика Лукијан Мушицки; ту су писали П. Сола-рић, М. Витковић и више њих; и ту се као у отвореном органу повео разговор о језику, писању и правопису од сваке руке. У то време започела се, онда веома слављена поезија Л. Мушицкога, која патриотским гласима певаше име, језик, и народност српску и побуђиваше на рад и одушевљење ондашње српске књижевне људе. Тим је Л. Мушицки врло знаменит. Његова поезија је после изгубила цену мало због начина (певана је највише странским старинским сразмером) мало због језика, који је онда најнеугодније био измешан а после изашао из обичаја кад се утврдио прави народни

језик.¹ Давидовић је много помогао ширењу књижевности својим Забавницима које је издавао у Бечу више година, а и у Београду по што је прешао у Србију. Поред Л. Мушицкога изашао је поезијом у оно време на глас Сима Милутиновић Сарајлија. (1791—1848). Међу Србима источне цркве он је први поета који је певао народним начином јуначка дела својега народа. Био је поета великога дара и снаге, само нејасност у израду и замршен језик одузимају му ону познатост коју је заслужио племеником својом лиром. Најзнатније му је дело Србијанка, штампано у 4 књиге у Липиској 1826, у којем спевава рат народа српског за слободу под Карађорђем и Милошем. С. Милутиновић је писао и више других поетских дела и радио је и на историји српској, написавши пространо Историју Србије од 1813—1815 и Историју Црне Горе, али је његова поезија обузела правим заносом

¹ Скупљена су му дела издата у четири књиге 1838, 1840, 1844 и 1848.

ондашње и потоње књижевнике за дуго, тако, да је имао доста имитатора.

42. Прелаз Давидовића у Србију учини те у Бечу престану излазити Српске новине, и књижевност српска, која се тада још једнако држала у Аустрији, остане без своје средине. И на даље није могло остати тако, и та потреба изазове у живот Српски летопис, који 1825 године основа Ђ. Магарашевић (1792+1830) који је био професор у Новом Саду, и који је иначе ученошћу и делима својим био врао користан члан међу српским књижевницима. У почетку од Српског летописа излажаху по четири свеске на годину; али због рђавих прилика у којима је онда стајала српска књижевност и због слабе публике показало се опасност, да „Српски Летопис“ може пасти. Међу тим бејаше прирасло читаво коло млађих књижевника одушевљених за правац Доситијев, и жива мисао народне књижевности не даде пасти Летопису. Ту се показао на видело Јован Хадић, (који се у књижевности прозвао Милош Светић) који се највише заузме

да се склопи и започне друштво Матица српска, најпре за издавање Срб. Летописа а после и осталих српских књига. То друштво је у онај мах имало неизмерне важности по развитак српске књижевности; а ето га и данас, и „Матица српска“ данас рукује и с другим књижевним фондовима и с фундацијом знаменитог Саве Текелије из које се и данас изучавају у Пешти многи српски сиромашни ђаци. Од „Срб. Летописа“ изашло је преко сто свезака различнога и вредног садржаја.

43. До сад смо видели како су труди Доситија и његових првих последника извели српску књижевност на прави пут, којим се могла укоренити у народ и развијати, извели је на поље народнога језика, и увели је у живот, почевши радити по корисним мислима. Сад ћемо показати колико је тај почетак вредно према науци о српском језику и како се почео познавати прави српски народни језик.

Доситије и његови последници борили су се за мисао: да књиге треба народу

писати народним језиком; али се још није знало: које је тај народни језик? Ми данас видимо и у Доситија и у његових последника пуно погрешака против тога правог народнога језика; они нису имали где научно изучити тога народног језика и зато су и писали самоучки, онако како су знали. Да изврши и другу мисао, потребну за утврђење народног језика у књижевности, т. ј. да нађе по науци прави народни језик изашао је други човек, а то је био Вук Стефановић Караџић, до данас најзнаменитији човек у историји српске књижевности.

44. Вук Стефановић Караџић родио се у Јадру, у данашњој Србији 1787 год. у селу Тршићу. Учио се у манастиру Троноши, у Београду у великој школи за Карађорђева времена, у Карловцима, и највише сам својим трудом; путовао је много по народу, а проживевши највећи део свога књижевничког века у туђини у Бечу, и умре тамо 1864 године.

Почињући прегледати радњу Вукову треба нам прво запамтити: којим је правцем Вук радио. Одредивши себи за задатак: да позна прави народни језик, Вук смисли да ће о томе и себе и друге најбоље моћи уверити, ако покупи народне умотворине (песме, пословице, приповетке и загонетке). У срећној овој помисли онда је највећи полет учинила српска књижевност. Народни се језик заиста ни од куд боље не могаше познати него из народних умотворина: јер што је писана књижевност образованом друштву, то су простом народу народне умотворине; оне су усмена књижевност патријархалнога друштва. И преко свију неугодности Вук се с гвозденом вољом да на овај посао.

Своју књижевну радњу почео је Вук 1814 године. Тада му угледа света Мала простонародна, славено-сербска пѣсмарица, старим правописом, од које је 1815 штампао другу књигу, и Српска писменица, у којој је развио свој српски правопис. Затим је Вук издавао народне умотворине

овим редом. Народне песме издао је на ново у три књиге у Липиској 1823, 1824 и 1833. Најсветлије је и најпотпуније треће издање од 1841—1866 у шест књига¹, по коме се данас познају и изучавају наше народне песме. Народне пословице изашле су први пут на Цетињу 1836, други пут у Бечу 1849. Народне приповетке издао је Вук у Бечу 1853.

Родољубиве Српкиње треба да се што је могуће више познаду с нашим народним песмама, језиком и духом њиховим, читајући их саме. Њихову ће срцу особито годити прва књига Вукове збирке у којој су женске песме, песме у којима је у пуноћи исказан свет српскога народног осећања. Прва ће им књига дати лених песама и за певање, па не треба да забораве да је родољубивој Српкињи најдичније певати наше народне песме. А у другој и у трећој књизи наћи ће најзначајније и најоригиналније народне песме с којима ваља да се упознаду и опријатеље.

На основу ове прикупљене грађе почео је Вук своје изучавање језика. У тој радњи главно су опет послови: да се позна право

¹ I 1841, II 1845, III 1846, IV 1863, V 1865, VI 1866. Све у Бечу.

садашње стање језика на свима крајевима народа и да се на основу том избере из живог језика у књижевни све оно што је најбоље и најправилније. За ово је најважнији Српски рјечник који има два издања: прво од 1818 у коме има прерађена Српска писменица (од 1814), практична граматика српског језика, и друго од 1852. Вуков је речник верна збирка чисто народних речи и особито је хваљен за верност и поузданост; потпуног речника од живог језика не може ни бити. За језик је српски још највећа Вукова заслуга, што је започињући своју радњу за познање народнога језика и умотворина удесио на место неудесног и неуређеног старинског врло добар нови правопис, основан на гласовима и гласовним законима српскога језика, по ком је могао у свакој српској речи написати сваки глас онако како се изговара, а то је и требало њему који је хтео да стави на хартију у сваком гласку верно народне умотворине и склоп народнога језика. Тим верним прикупљањем народних умотворина, речником,

као збирком народнога блага у речима, и правописом, тако добро удешеним, као начином за склоп народне граматике, Вук је са свим прокрчио и напунио поузданом грађом поље за чисто научну српску граматiku и за постанак књижевнога народног српског језика.

45. Али цела ова радња донела је врло много новoga међу ондашњи књижевни свет наш, научен са свим на други поглед — и зато се приметнула борба. Борбом је Вук довршио своју заслугу, одбранивши од противника народну ствар и утврдивши добре мисли у књижевности. Уз то је написао доста чланака велике филологијске вредности. Али се ни ту није уставила корисна радња овога човека. Он је показао и разлике старогa нашег (српско-словенског) црквеног језика од садашњег (руско-словенског); он је први писао најновију историју српског народа, описавши у разним својим чланцима и историју оба устанка српска од 1804 и 1815; он је у књигама (у предговорима и особито у књизи „Ковчежић за

историју, језик и обичаје Срба сва три закона“ штамп. 1849 и у Речнику поред многих речи) описао обичаје и живот српскога народа; он је на послетку огледао се и у преводу, израдивши врло добар превод Новог Завјета који је до сад (од 1847) дочекао пет издања. Целокупна та благодетна радња овога човека заслужила му је по правди име „оца новије српске књижевности“ и начинила савршен преврат у српској књижевности, макар да се после дуге борбе, тек у последње време свуда признала истинитост његових начела.

46. О народним умотворинама. Да није Вук основао своју радњу на народним умотворинама, она никада не би могла имати онога уплива на народну књижевност који је извршила: то, што је за основу књижевне и граматичке радње око српскога језика Вук изнео наше народне песме, учинило је те се начини нов правац у књижевности и књижевност доби прави природни темељ на коме се могла развијати. Народне песме нису према писменој књижевности ништа

друго него усмена књижевност; као што се на прилику друштвени грађански живот са својом образованошћу и просветом развио из простог патријархалног живота: тако се писана књижевност развила из те усмене књижевности, у које налазимо у песмама и приповеткама прозу и поезију, а у пословицама и загонеткама школу за разум, и изречења, у којима су замеци свију наука. Народ је прости, живећи сам о себи и усред природе која га је одгајила, у тој поезији и у тим изречењима својим исказао управо свој свет, своје мишљење о животу и о начелима његовим; исказавши тако свој свет, изнео је он у поетским сликама песама својих све своје особине на видик. Из ово се мало речи види како су за писану народну књижевност народне умотворине природни почетак и темељ, и како је природно, што у српској књижевности истинити развитак почиње онде где се почињу поштовати народне песме.

47. О овом значењу наших народних песама писане су и код нас и на страни

увео, одмах примљене у књижевност. Кроз таке промене и прилике у мишљењу мора проћи свака нова мисао, која тарући се на тај начин, изађе огледана, и пронесе из борбе на победу чистину која је у њој — или морadne пасти, ако би у њој било што лажно. Борба с Вуком трајала је до последњих дана, али противници подметаху народној ствари и много друго којешта, за које је време најбоље осведочило како није било ништа. У то подметање припада н. пр. мисао, да су књижевне и правописне реформе пропаганда за западну цркву, за цепање српског народа од осталих словенских племена и т. д. Данас је свега тога мање и истинитост начела остаје све већма на видику.

49. Између књижевника који су на гласу, а противили су се отвореном препирком Вуку, јесте Јован Хаџић. У тој препирци је написао више брошира којима се само сметао пут истини. Пређе смо га познали као честита трудбеника око подизања „Матице српске.“ Писао је и преводио доста песама, али поетом се не може назвати,

а после смрти Л. Мушицкога био је дуго времена на првом гласу међу српским књижевницима за то, што се у књижевности јаче држала партија противна Вуку; али кад је доспела за рад чета млађих књижевника, која стаде друкчије мислити о тим стварима и даде глас за Вука, и Светићев глас паде. У Београду се бавио око законодавства, и ту уреди пет књига Голубице (1839—1844). Сам је издао I и II књигу (1856 и 1860) својих скупљених дела од поезије, а 1859 издао је *Духъ народа србскогъ*, у којој су књизи његова историјска испитивања о тој ствари. Уредио је и неколико књига „Србског Летописа“ (1830—31).

50. Да се рашири српска читалачка публика највише учинише најпре Доситијева дела и Народне песме које Вук поче издавати, осим осталих помањих ствари, а затим романи Милована Видаковића које смо већ напред спомињали. (1780+1844). Његови су романи ево већ пола века прво чим толики Срби познаше књижевност. Да

М. Видаковић тако омили највише је могло што је он описивао лица из српске историје, са српским именима, описујући природне лепоте, пријатељство и племениту љубав. Писао је и један извод Историје српске, по Рајићу, у четири књиге. Најглавнији су му романи: Усамљени јуноша, Велимиръ и Босилка, Любомиръ у Ђелисуму у три књиге, који је главно дело његово, Касија царица, Силоанъ и Милена и Ива Загорица.

51. Побољшавањем политичких прилика и буђењем народне свести раширивало се и поље за напредак народне књижевности. У овом се особито познало више живота кад се утврди и стаде уређивати нова српска држава кнежевина Србија, на коју је још Доситије положио своје надање за просвету српску. После 1830 године, кад се заведе државна штампарија и почеше се заводити народне школе и народне власти, позна се боље и потреба и корист српског образовања, почну се више радити књиге и за школе и за народ, и развије се књи-

жевност која све до последњих дана једнако већи и већи мах узима, и ширећи се у множини књига, заузима достојно место и по стварној вредности. Још 1842 установило се Друштво српске словесности¹ које је почело јавно радити 1847 и осим осталих књига веће и мање важности издало је до сад 21 књигу Гласника, учинивши својим радом доста за познање српске историје и српских народних ствари. Године 1864 преображено је у Српско учено друштво.

Д. Давидовић је био први који је у Србији започео књижевни рад. Ту су излазили и његови Забавници, које је под именом Уранија издавао (две књиге) и Димитрије Тирол, књижевник који је у оно време и иначе доста радио. Године 1833 почеле су излазити у Београду још у Бечу основане Србске Новине, које су осим Д. Давидовића уређивали и Владислав Стојадиновић Чикош и Димитрије Исаиловић, опет вредан књижевник који је доста радио за

¹ Књижевности.

просвету у Србији. Најдуже је Србске Новине имао у рукама Милош Поповић садашњи уредник Видова дана. Уз њих је најпре излазио књижевни додатак, а после Подунавка, недељни књижевни лист (од 1842 до 1848). И поета Ј. Ст. Поповић, о коме ћемо даље говорити, и Јован Стејић, и К. Бранковић професор, и владика Гаврило Поповић, осим више њих других, људи су који су заслужни за књижевност у Србији овога времена. У то исто време почиње и радња Димитрија Матића поглавито на правној и философској књижевности коју је он и у новије време живо наставио. После 1850 подигао се у Србији Љубомир П. Ненадовић на овом пољу. Бавио се и о поезији у свима струкама, и радњом на историји, али је највише учинио листом Шумадинком (1850—1857) која је стекла сталну заслугу за раширење књижевне публике у Србији. Уз развитак осталих књижевних грана развила се у Србији и радња на богословским наукама. Ту је у почетку радио највише Гаврило Поповић, потоњи владика, а у нај-

новије време измеђ осталих на томе се пољу живо труди наш митрополит Михаило, који је већ више дела изradio.

52. Видели смо у пређашњим чланцима, да година 1830 чини епоху у српској историји књижевности (чл. 33). Због тога, што је данашњем веку један од главних знакова што има новине и листове којима се образованост и знања сваке врсте раширују и до последњих колиба, и у Срба су новине биле као нека средишта, и с тога су постале важне. У Пешти је 1835 Тодор Павловић почео издавати Србскій народный листъ, а затим Србске народне новине (1837) једно за књижевност, друго за политику. Обоје је то издавао Т. Павловић све до у лето 1848. Године 1838 почео је био тамо излазити Магазинъ за художество, књижевность и моду, који је мало трајао, и 1842 Пештанско-будимскій скоротеча, који је такође за мало излазио. Поред летописа издавао је П. Статовић више година Србску пчелу, а П. Јовановић Вачку Вилу, Т. Павловић је издао две књиге доброга забавника Драго-

люба. Рат с Маџарима од 1848 учинио је епоху, и после њега се књижевна српска радња у Аустрији почела озбиљније.¹ Најглавнији политички лист постане Србски Дневник који је излазио у Новом Саду, а на уредништву су му се мењали: Д. Медаковић, Ђорђе Поповић и Јован Ђорђевић. Д. Медаковић је написао и издао 1851 Историју србског народа у четири свеске, обрадивши у њој и новију историју. Књигом том могла се задовољити прека потреба такве књиге за публику у оно време. Поред Дневника је излазила Седмица, лист књижевни (1851—1858) који је доносио са-

¹ За време овога рата српска књижевност доби двоје новине: **Напредак** који је уређивао Д. Медаковић и на ком су радили сви побољи тадашњи млађи људи и **Вѣстникъ** који је уређивао Коста Богдановић. „Напредак“ је привредио буђењу свести у српском народу, а излазио је од лета 1848 до лета 1849 кад га забрани патријарах Јосиф што је сувише живо заступао народну ствар. **Вѣстникъ** је излазио неуредно 1848 и 1849 и тад је и престао. Кад је забрањен „Напредак“, почне о владином трошку излазити **Позорник** под уредништвом некога дра Јовановића. Толико смо се могли извести о тим стварима.

ставке новог књижевног нараштаја. Седмицу као орган млађег кола године 1860 наставила је Даница под уредништвом Ђорђа Поповића, која излази и данас. Ђ. Поповић је доста преводио од класичне забаве у нашу књижевност. У овом погледу као и у опште у овој књижици нисмо се могли забавити на свима појавима књижевним, јер нам то простор не допушта, него смо се забавили свагда само на главнијима.

53. На западним крајевима нашега народа источне цркве у Далмацији и у Црној Гори било је такође нешто књижевне радње. Поета владика црногорски Петар Петровић Његош био је тамо завео штампарију, која је после саливена у пушчана зрна за бој с Турцима, и ту се штампало неколико књига: међу њима календар Грлица (1835, 36, 37.) У Далмацији је народни књижевник Божи-дар (Тодор) Петрановић основао Далматин-скій магазинъ који су уређивали и прота дубровачки Ђорђе Николајевић и архимандрит Ђерасим Петрановић. Изашло га је

више од двадест књига с одабраним садржајем.

54. Ред поета после Л. Мушицког и С. Милутиновића наставило је више њих, само што нису били поете сви који су стихове и песме писали. Најзгодније је прећи на Јована Ст. Поповића (1806 + 1856), који је рано почео радити, и на Јована Суботића. Ј. Ст. Поповић по томе је најзнатнији што с њиме почиње историја српске драме и српског театра. Још 1827 године изашла му је трагедија Светислав и Милева, за тим Милош Обилић (1828) и т. д. а од шаљивих комада у којима је био срећан с избором и који су му постали врло популарни, прво му је изашао Лажа и паралажа (1830) Тврдица, познат по своме главном лицу и под именом Ђир-Јања (1837). Популарност комада Јов. Ст. Поповића најбоље се види по томе што су се њих ради свуда по нашим крајевима почеле установљавати дилетантске дружине за театарске представе и што су кроз толико година његови јуначки и шаљиви комади најмилије народне ствари,

и ако данас критике издржати не могу. Главна су дела његова: Хајдуци, Смрт краља Дечанског и Лахан, трагедија из бугарске историје, а од комедија: Тврдица, Зла жена, Покондирена тиква, Београд некад и сад Женидба и удадба. Осим ситнијих чланака знатна му је збирка песама под именом Даворџ (1853). Језик је у њега од старе школе, а делима се показао као истинити поета, учинивши знатне услуге књижевности. У драми је уз Поповића био почео радити Лазар Лазаревић, који је био професор у Новом Саду, написавши Владимира и Косару (1829) најлепшу између првих српских драма, и комедију Пријатеље. Језик му је лепши него у Ј. Ст. Поповића. После Ј. С. Поповића радио је на драми Ђорђе Малетић који је између првих огледао се на критици у нас. Осим песама радио је драме: Споменикџ Лукіјану Мушицкомџ (1845), Апотеозу великомџ Карађорђу (1847), Србске ајдуке (1861) и Смрт цара Миџаила (1866). Доста је радио на драми од старијих и Матија Бан Дубровчанин који је радио много, и

штампао и ћирилским и латинским словима. Чувена му је драма Мејрима или Бошњаци (1851) преведена на пољски и чешки; сад је штампао трагедију Цара Лазара¹ и одломке од трагедије Смрт пошљедњег Немањића.² Кад се у новије време отворила живља радња око установљавања театра у нас, кренула се живља радња и на драми. Особито је плодан Јован Суботић књижевник између највреднијих и најзаслужнијих. Последњих година од њега имамо драме: Херцега Владислава, Немању и Звонимира (латиницом) и још две три нештампане. Осим драме Ј. Суботић је радио више него и један од поета српских, на лирици, на епским песмама, између којих је чувен спев Краљ Дечански; а радио је и на науци, уређивао много година Србоки Летопис, уредивши га 34 свеске и много писавши у њ. Он је својим уређивањем највише помогао да се дигне вредност тога органа.

¹ Штампана латиницом у Dubrovniku štionicе dubrovačke 1866.

² У Dragoljubu за 1867.

55. Међу тим усред те радње прокрчише пут за ново време у поезији и примакоше ближе к народној основи поетску уметност двојица: Петар Петровић Његош (1813+1851) и Бранко Радичевић (1824+1853). Онај први је певао јунаштво, а овај други љубав и лепоту српскога живота. Најглавнија су дела П. П. Његошева Горскій віенацъ (1847 и 1860) и Лажни цар Шћепан Мали (1851). Оба су писана у драматском облику, али нису драме него су живи споменици од поезије подигнути јунаковању црногорском. У оба се та дела огледа Црногорац и његов живот. После смрти владичине издао је (1854) Љ. П. Ненадовић спев његов Слободјяду, у којој се у 10 песама певају бојеви Црногораца с Турцима, а знатан му је и спев Луча Микроковма (1846). Што је најзнатније, језик је у владике пун, жив и једар, као ни у којег поете дотле, и поредити се може с народним песмама.

Песме Бранка Радичевића изађоше: прва 1847, и друга 1851, за живота његова, а

трећа 1862 после смрти му; 1867 изашло је треће издање од све три књиге заједно. У самосталности се и Бранко једначи с владиком, а надмашује га уметничком страном својих песама. Финоћа и лакост његових песама ненадмашна је, а у чистоти и лепоти језика с њим се не може равнати нико ни од старијих ни од млађих поета. Најизврсније му је дело песма *Вачки растанак*. — Колико су нове и самосталне биле стазе Бранка и Његоша највише се види по томе што њиховом стазом удари сав нови нараштај што иза њих доспеваше.

56. И у језику, којим се писало и певало и којим су се највише разликовали П. Његош и Бранко са својим последницима од старих поета, па тако и у начину поетског облика којим се службаху поете, најпосле, у језгрини мисли, као да се 1848 ратом маџарским начинила граница. Народни језик од то доба поче оживљавати и природност се врати у казивање и облик поетски. Између новог кола највише се издигоше Јован Јовановић и Ђорђе Јакшић.

Лирика Јована Јовановића која је још једнако растурена по часописима и листовима може се топлотом и лепотом мерити са сваком друге које књижевности. Доста је преводио странске поете, и тако срећно, да је за образац. Од тих је послова изашао у особитој књизи Арањев Толдија (1858), Витез Јован од Петефије (1860), Источни бисер, преводи из источних поета (1862) Демон од Лермонтова (1864). Од својих песама издао је књижицу *Ђулиће* (1864). Од остале радње да споменемо његов забавни лист *Јавор* (1862 и 1863 донекле). Ту је радио доста изврских ствари у прози. Од прозе његове нарочито можемо споменути Видосаву Бранковићеву (у „Даници“ 1860) штампану под измишљеним именом „Радан“ — Ђ. Јакшић је међу новијима јединствен снагом и бурним полетом у сликама поетским. Осим лирских и епских песама од потпуне лепоте, писао је прозом и више новела. Штампане су у „Даници“ и „Јавору.“ Али су му до сад слабо кад испадале за руком веће ствари што се тиче

поетске целине. Писао је две драме: Сеобу Србаља (1863) коју је обдарила Матица Српска и Јелисавету кнегињу црногорску од које је 1866¹ штампао неке одломке. — Кројем народних песама много је радио Јоксим Новић. Уз Јовановића и Јакшића ваља споменути Стевана Каћанскога по епским и лирским песмама вредним спомена рад јасноће и топлоте слика поетских; Јована Илића од кога имамо две свеске песама (I 1853, II 1858) тихе, ведре поезије. Од 1858 настало је више поета, али како је радња њихова још у почетку, споменућемо између њих Лазу Костића, од којег је осим многих већих и мањих песама по часописима и две новеле² у поетској прози, 1866 изашла драма Максим Црнојевић.

57. К времену од 1848 имамо да додамо још један књижевни покрет, који управо није ништа друго него знамење од живота у свему осталом пробуженог. То је

¹ у „Вили“ 1866 и „Матица“ 1867.

² „Махараџа“ у Даници 1861 и „Чедо вилино“ у „Јавору“ 1862.

буђење омладине у интересу за књижевним радом на обе стране српског народа, и у Аустрији и у Србији. Прва књига овакога рада јесте Славјанка, збирка од поезије, штампана у Пешти (1847), од ђака пештанских, пожунских и прешовских, за тим Невен слоге (1849) од београдских лицејаца. Тај покрет се наставио у Београду 1862, где изађе Лицејка (I) од које изађоше 1863 и 1864 II и III, и у Пешти где 1863 изађе Преходница. Године 1866 имала је омладина прву скупштину у Новом Саду на којој је почела уједињење и зближење своје.¹ Овај покрет најважнији је по томе што освештава младићско одушевљење за народни рад, учећи омладину, да се, поред труда око науке у школи, учи и на озбиљно вежбање у радњи на књижевности народној, која јој је такође задатак и дужност поред науке.

58. И ако се, као што видесмо, доста обилато развијала српска уметничка поезија, српска проза остала је врло сиротна,

¹ Друга је скупштина била у Београду ове 1867 године.

и у њој као да ће тек новије време дати знамените људе. После М. Видаковића, који се ни по стилу ни по језику не може метнути међу почетнике српске прозе, и којему смо заслуге напред назначили, било је много његових следбеника, али ниједан ни стилем ни језиком није крочио даље од њега. У новије време први је изашао на новели и роману, радећи према новијем правцу, Вогобој Атанацковић (+1858), који је и у језику био испред својих савременика. Осим више новела по часописима написао је Дарак Српкињи у новелама (I 1845, II 1846) и роман Два идола (I 1851, II 1852) из маџарске буне, који је преведен и на чешки. Из заступника нашега најновијег књижевног покрета, о коме се у историји још не може говорити, први је изашао у прози романом и новелом на видик Јаков Игњатовић, својим романом Ђурађ Бранковић (изашла само I књ. 1859) и Милан Наранџић (I 1860, II 1863). Осим тога је писао новеле и чланке у „Даницу“ и у „Јавор.“ Тек наши дани ако даду више

радника овоме пољу наше народне књижевности, данас тако корисном.

Наша најновија забавна књижевност држи се готово већином на преводима. То се може видети и по књигама које за забаву излазе и по књижевним и забавним листовима. Срећа је кад се боље ази на избор. Између најмлађих књижевника приповеци се с љубављу посветио Владан Ђорђевић од кога, осим много новела по листовима од 1861 па овамо, имамо историјски роман Кочину крајину (1863). Веома је лепе приповетке писао Чедомиљ Мијатовић који је од науке радио на државним наукама и историји. Од њега имамо: Зеку капетана (Лицејка I), Спомене из Срема (Даница 1864), Старо добро време (Вила 1866), Сердара Митра (Вила 1866). Даље су од најмлађих писали приповетке: Милорад Поповић Шапчанин којему је најбоља приповетка Благо (Вила 1866) Илија Огњановић, М. Костић и још двојица тројица.

59. Што се тиче радње на науци, данас су у нас још једнако прилике такве, да не можемо изнети на средњу ништа своје ни самостално. Наша књижевност, будући у почетку свога развијања, још није дошла

у оно стање кад се могу науке самостално развијати и обделавати. Што је рађено на наукама већином су преводи или дела израђена по страним књижевницима. Па и између овога највећи број дела рађен је највише за школу и школску потребу. У природној науци не може се никако оставити без спомена др. Ј. Панчић који је по научним основима самостално обрађивао неке струке природне науке које се тичу наших земаља. У новије се време све живље боре млађи књижевници за развитак ове струке наука; у томе развиту стоји нада стварне будућности народне. У економијској и државној науци тек се у новије време развило живље кретање, али се оно највише држи публицистике. На томе истом пољу развила се живља радња и у струци правној по свему пространству њезину. Буђење нашег народа у окретнији живот, sazревање свести народне о јединству и правима његовим, даје овој науци полета и отвора јој силно поље у будућности. Што се тиче наука у опште, за њих тек од сад

долазе светли дани у нашем народу. Књижевна критика сваки дан је живља и језгровитија и у нас и у Хрвата, и у колико она боље напредује, у толико имамо живљи доказ за снажнији развитак књижевности, јер је књижевна критика душа и мерило сваке књижевности и напретка њезина. Из свега што је до сад рађено може се с поузданошћу изводити: да ће прва периода у нашој књижевности, која се од јако образује, бити богатија у свему животу књижевном. Међу тим имају две народне науке, у којих се све мора код куће радити. На развиту и зрелости тих двеју народних наука види се развитак и зрелост и целе остале књижевности; а те су две науке: историја и језик народни. У историји видели смо да јој је одмах с почетком наше књижевности ударио темеље велики народни књижевник Јован Рајић својом историјом. После њега није нико радио српске историје онако самостално као он. Сви који су писали држали су се мање више њега, прерађујући га у мања и већа дела за на-

род и за школу. Али радило се врло много појединце које око расветљавања појединих питања из историје, које око прибирања грађе, тако, да данас много којешта друкчије стоји него што је могао знати Ј. Рајић. До сад су у најновије време обрађивали српску историју у целини Руси: А. Мајков (књигу му је 1858 превео на српски Ђ. Даничић) и А. Хиљфердинг¹ (преводио га је М. Ђ. Милићевић). — У науци о српском језику највише је учинио Вук, пронашавши праву стазу за познање језика и спремивши потпуну грађу за науку о језику. Саму науку о језику почео је на научним темељима савремене знаности оснивати Ђ. Даничић, о коме ћемо посебице говорити.

60. У српској књижевности врло многи су устајали да постављају правила о језику, а ваљда их је још више писало граматике, све од почетка овога века па до пре неколико година. Али поред воље за научника у некој ствари треба увек и знање и спреман

¹ Писма о историји Срба и Бугара.

зналачки суд, чега већином није било онако како треба у многих наших граматика. Данас, кад су се мисли о језику, граматички и правопису рашчистиле, признато је у књижевности, да је за науку о српском језику највише учинио Ђуро Даничић (рођ. 1825 у Новом Саду, сад живи у Загребу). Изашао је на глас најпре Ратом за српски језик и правопис (1847) у ком је бранио Вуков правац, стекавши му управо том књигом многе присталице. Године 1850 изда своју Малу српску граматику, којом потврди пред светом, да је темељит зналац српскога језика. Вуку је помагао око штампања другог издања Српскога рјечника, а године 1858 трошком наше владе изда први део Српске Синтаксе, дело огромнога пространства и опширности, које је стекло велико признање у словенских научника. У Даничићевој научној радњи око српскога језика долазе Облици српскога језика, прерађено друго издање његове Мале српске граматике.¹

¹ 2-го и 3-ће издање 1863, а четврто латинским словима за Србе западне цркве 1864, све у Београду.

То је према најновијој науци у правила сведен живи језик српскога народа и основа сталних правила нашега књижевног језика. — После Српске Синтаксе и „Облика“ долази „Рјечник из књижевних старина српских“ (у три књиге 1862—1864) врло важан за изучавање старина српских ма с које стране. Особито је њиме утврђено познање српско - словенскога језика, што је ствар неисказане важности за издавање старих српских књижевних споменика. Ђ. Даничић није само тим речником заслужан за изучавање старинскога језика и књижевности српске. Као што смо видели у старој књижевности, он је издао готово сва знаменитија дела старе српске књижевности, као дело Доментијаново о св. Сави и Симеуну, у оба вида, Никољско јеванђеље, архиепископа Данила Животе краљева и архиепископа српских (сп. чл. 16). Та су издања особито светла критичношћу. Осим тога радио је много по Гласнику (који је неко време уређивао, бивши секретаром ученога друштва). Знатни су му између

тих чланака: О српским акцентима, Разлике између српског и хрватског језика, Српска деминуција и аугментација, а има и више полемичких списа. У чисто књижевну радњу Даничићеву иду: Приповетке из старог и новог завета, штампане два пут, 1850 и 1865 у сва три говора српска, ћирилицом и латиницом; Писма о служби божијој (1856), с руског од А. Н. Муравијева; А. Мајкова Историја српског народа (1858) и превод Светог писма, који једнако излази.

То су све послови такве врсте, да је Ђуро Даничић, као први лингвиста у Срба и Хрвата, заслужио Вуково место првенства у књижевности нашој.

61. Новија књижевност у Срба западне цркве и Хрвата. Видели смо већ (у чл. 32.) да је у Срба западне цркве и Хрвата главни значај почетка нове књижевности што су се ујединили око једне књижевне средине. Та је књижевна средина постао Загреб, јер у Хрватској бејаху политичке прилике најудесније за развитак књижевне радње. У новој књижевности Срба западне цркве и

Хрвата нестаје Далматинаца, Славонаца и Хрваћана; сва та племена нашега народа која писаху латиницом, сложише се у једно, и почеше се уједињавати и у правопису и у језику. Пређе су се у свему томе разликовали. Главни узрок, да се у тим крајевима нашега народа овако збуде и овако почне радити, јесте мало наваљивање Маџара, који хођаху да свима с Угарском састављеним земљама натуре свој маџарски језик, мало продирање идеја новог века о правима сваке народности на свој живот и на своје особине које дође и на те стране, мало суревњивост што је донесе кретање и слава српскога имена, које се прочу новом књижевношћу, песмама и ускрснућем кнежевине Србије. У правој Хрватској за ову се намеру најпре морао напустити обласни дијалекат хрватски и узети говор свега народа („штокавски“), које буде. Тиме је ударен основ историјскоме делу нове историје наше: делу зближења и уједињења међу Србима и Хрватима и међу Србима подвојеним црквом. Овај почетак учинио је др. Људевит

Гај, који је (1830) написао једну књижицу о правопису хрватском, а после 1834 почео издавати Новине Хрватске, с прилогом Даница Хрватска, славонска и далматинска најпре обласним хрватским говором. Године 1836 промени он наслов новинама у Илирске народне новине, а Даници у Даницу илирску, прионувши живо уза српски језик. Име Илир и илирски постану име под којим стану западни наши књижевници разумевати уједињен сав српски народ, и уз многе књижевнике оно се покрај љута отпора од стране Срба и по нешто од Далматинаца стане јако гласати, докле га 1843. године не забрани аустријска влада. Имена илирског нестане, али остане покрет за уједињењем књижевности и језика који је из године у годину сазревао. Што се тиче језика, он је био, како у ког у писца, у неког бољи у неког гори. Правопис се све већма поправљао, али није допрѐо до оног савршенства, до кога је српски. Вук је и тој браћи нашој удесио згодан правопис, али је он до данас нашао мало присталица. Од го-

дине 1850 у тројној краљевини много сметаше развиту књижевности немачки притисак од стране бечке владе, и тек од године 1860 тргла се тамо народна просвета и књижевност. За идеју јединства међу Србима и Хрватима место пређашњег имена илирски, сад је највише у обичају „хрватско-српски“ и „српско-хрватски“, а у неких, али ређе, и „југословенски“, под којим се именом могу разумевати осим Срба и Хрвата, Словенци и Бугари.

62. У тројној краљевини покрет је књижевни текао оним истим редом којим и у књижевној историји Срба источне цркве. И тамо је требало и образовати публику и обучавати народ невешт књижевном језику; и тамо су листови и часописи имали великога упутица на развита књижевности, а науке се (ван чисто народне потребе у историји и језику) обрађивале према странским књижевницима и понајвише за школску потребу. Вредан је спомена часопис Коло, који је више њих уређивало и на којем су се мењали уредници. Драгутин Раковац уређи-

вао је Мјесечни лист економскога друштва, на место којег је по том почео излазити Господарски лист. Око позоришта, које је у Загребу најпре постало и утврдило се у нашем народу, доста је радио Дим. Деметар, и иначе вредан књижевник. Доста је радио на књижевности од сваке руке и Богослав Шулек, Словак родом. За религију имају одавна Католички лист. Године 1852 почео је излазити Невен, вршњак нашој Седмици, који је издавала „Матица Илирска“ до краја 1858, и на ком се мењало више уредника. У најновије време и тамо је новинарство ојачало, и подигло се доста листова сваке врсте. Најзнатнији је Књижевник (излазио 1864, 65 и 66), који помоћу „Матице илирске“ издаваше др. Фр. Рачки, В. Јагић и Ј. Торбар. Програм му је био „за језик и повијест хрватску и српску и природне знаности“ и рачуна се за најбољи научни часопис у Срба и Хрвата. На пољу раширивања књижевности ваља поглавито споменути књижевна и учена друштва. Године 1862 основао је

граф Јанко Драшковић „Матицу илирску“, а године 1850 подигло се настојавањем Ивана Кукуљевића Сакцинског „друштво за југословенску повјесницу“ које издаје вредан часопис Архив за повјесницу југославенску, од којег је изашло више свезака. Од најважнијих дела за општи књижевни развитак у Загребу у најновије време јесте подизање југословенске академије, која је подигнута родољубивошћу знаменитог владике ђаковског Штросмајера. Академија је већ ступила у живот и сјајно почела свој рад. У Далмацији почела се живља радња у новијем правцу после 1840. А. Казначић, Валентић и Кузманић издаваху на изменце часопис Зору далматинску. Од писаца вредни су спомена: Степан Ивичевић по пословима књижевним и поетским, Симе Љубић, поп, родом из Хвара, по чланцима литерарно-историјским и археологијским, кнез Медо Пуцић, Дубровчанин, поета, познат и по чланцима литерарно-историјским, Дубровчанин Матија Бан, о коме смо говорили међу Србима источне цркве, поета Антун

Казалија, и Никола Томазео који је знаменито име стекао у талијанској књижевности. Купио је народне песме и писао дело Искрице, као катехизам о језику, народности и отачанству.

63. У језику и у историји народној показује се исто што и код Срба. У језику и Хрватима и Србима западне цркве највећи су ауторитет народне наше умотворине и послови Вука и Ђ. Даничића. У њих се на овом пољу после слабијих послова те врсте од Вјекослава Бабукића, Антуна Мажуранића и Адолфа Вебера, данас високо подигао Ватрослав Јагић, исто тако јак и на пољу историје књижевности, који је израдио Науку о гласовима хрватскога језика (1864) осим многих чланака по „Књижевнику“ и иначе.¹ У историји су најзнатнија двојица: Иван Кукуљевић Сакцински и др. Фрањо Рачки. И Кукуљевић се ба-

¹ Сад је баш почело помоћу југословенске академије наука излазити његово важно дело *Historija književnosti naroda hrvatskoga i srbskoga*, од којег је први део готов.

вио и о поезији и литератури и издао је осим појединих расправа многу грађу за историју јужних Словена, а Фр. Рачки је радио праве расправе историјске, које су врло уважене и на гласу. Знатна су му дела: Писмо словенско, у коме расправља знаменито питање о ћирилици и глагољци, Вијек и дјеловање св. Ћирила и Методија и Опјена старијих извора домаће повјеснице хрватске и српске. Од Бошњака католика, који су такође у овом колу, знатан је Фрањо Јукић по више дела за познање Босне и историје њене.

64. У поезији је и на западу нашем као и код нас било доста певача а мало поета. Међу првима треба споменути Огњеслава Утјешеновића. Издао је 1845 Вилу Острожинску, 1861 спев Недељка, штампан ћирилицом. Али је особито чувен и славан Иван Мажуранић. Прва му је слава што је вештачки допунио 14-то и 15-то певање И. Гундулићева Османа, која су била погубљена, а друга му је и поглавита, епска песма Смрт Смаил-аге Ченгића (1846 а

после много пута прештампавано). Та је песма доиста најлепше епско дело читаве наше књижевности, пуно живота, лепоте и народног осећања. Преведено је на више језика, а у њему се пева бој Црногораца с Турцима, који се десио 1840. — Поред Ивана Мажуранића стоји особито на гласу љубавним и родољубним песмама Станко Враз, родом Словенац из Штајерске. „Матица илирска“ сад му издаје целокупна дела. Ст. Враз је доста и преводио поезију готово из свију књижевности европских и био је човек веома даровит и образован. По нежној и лаким језиком чувеној поезији добро је познат Иван Трински који и преводи, и то онако као овамо Ј. Јовановић, с којим је и иначе у многome једнак. Од Далматинаца је на гласу лепом и језгровитом поезијом Петар Прерадовић. На драми и приповеци радио је Мирко Боговић. У најновије време прочуо се по лепој поезији Грго Мартић Фратар, Херцеговац. Опевао је под именом Осветници, најновије бојеве херцеговачке с Турцима. Забавна

књижевност у прози стоји и на западу онако исто као у нас на истоку, држи се на преводима и срећа је кад су добро изабрани, па је и тамо као и у нас књижевна критика толико израдила, да се на бирање пази и да се више бира забава из осталих словенских књижевности. Забавна књижевност није тамо подапрта новијом снагом ни колико у нас; од најновијих можемо по депим новелама поменути Августа Шеноу, који се бави и иначе о поезији и књижевности.

Најновије време окренуће и на западним крајевима нашега народа на још јачи развитак народну књижевност и у првој периоди њеној надамо се да ће бити међу првим победама још сјајније и живље уједињење него што се до сад могло показати. Бар на то иде пут, којим се књижевност до сад развијала.

Д О Д А Т А К.

- I. ТАБЛИЦА РАЗЛИКА МЕЂУ СТАРИМ СЛОВЕНСКИМ, СРПСКО - СЛОВЕНСКИМ И РУСКО - СЛОВЕНСКИМ ЈЕЗИКОМ.
- II. ПРИМЕРИ ИЗ СТАРОГА СЛОВЕНСКОГ ЈЕЗИКА.
- III. ПРИМЕРИ ИЗ СРПСКО - СЛОВЕНСКОГ ЈЕЗИКА.

ТАБЛИЦА РАЗЛИКА МЕЂУ СТАРИМ СЛОВЕНСКИМ, СРП-
СКО-СЛОВЕНСКИМ И РУСКО-СЛОВЕНСКИМ ЈЕЗИКОМ.

а. У гласовима.

СТАРИ СЛОВ.	СРП. СЛОВ.	РУСК. СЛОВ.
ЛЪ ¹⁾	лъ	єл, лє, ол, ло
жаѡѡ, слаѡѡ	жаѡѡ, слаѡѡ	жеѡѡ, слеѡѡ
наѡѡ, наѡѡ	наѡѡ, наѡѡ	ноѡѡ, нѡѡѡ
рѡ ²⁾	рѡ	єр, рє, ор, ро
урѡѡ, крѡѡѡ	урѡѡ, крѡѡѡ	усѡѡѡ, крѡѡѡѡ
грѡѡѡ, крѡѡѡ	грѡѡѡ, крѡѡѡ	горѡѡѡ, кроѡѡѡ
ѡ ³⁾	є	ѡ, ѡ

¹⁾ Било је самогласно и ако стоји поред њега ѡ. Тај му се карактер и сад задржао у Чеха и Бугара који кажу *слаѡ* м. нашега *суѡѡ*.

²⁾ Било је самогласно као што је и данас у нас, Чеха и Бугара.

³⁾ Изговарало се као *єѡ* кроз нос, као у Француза у *vin* вино.

СТ. СЛОВ.	СРП. СЛОВ.	РУС. СЛОВ.
ѡ	ѡ	ѡ, ѡ
ѣ	ѣ (ѣ)	(ѣ) ѣ
ѡѣ, ѡѣ	ѡѣ, ѡѣ	ѡѣ, ѡѣ
ѡѣ, ѡѣ	ѡѣ, ѡѣ	ѡѣ, ѡѣ
ѡѣ, ѡѣ (ѡѣ, ѡѣ)	ѡѣ, ѡѣ	ѡѣ, ѡѣ
ѡѣ, ѡѣ (ѡѣ, ѡѣ)	ѡѣ, ѡѣ	ѡѣ, ѡѣ

В.

ПРИМЕРИ ИЗ СТАРОГА СЛОВЕНСКОГ ЈЕЗИКА.

1.

Како се спасао Мојсије.

(Пет књига Мојсијевих. Излазак, књ. I. гл. 2.)

Једина отъ дѣштеръ Аскѣгиниѣ роди мжѣскѣ полъ, и видѣвъше и добра и лѣпа крѣша и три мѣсаца. ѡѡма же не можаахъ оукрѣтити ѡго, вѣзатъ мати ѡго ковѣуежѣцѣ ситовѣ, и посмоли и пѣкломѣ, и вѣложи отроуа въ ѡѡ. и положи и въ лѣунѣ при брѣзѣ рѣкѣ. и блюдаше сестра ѡго изъ далѣуа, да видѣтъ, уѣто бѣдетъ ѡмоу. прииде же дѣшти фараонова измытъ са на рѣцѣ, рабѣниѣ же ѡѡ хождаахъ подлѣгѣ рѣкѣ. и оузрѣвъши ковѣуежѣцѣ въ лѣунѣ, послазѣвши рабѣниѣ, реуе вѣзати и. откѣрѣвъши же оузрѣ отроуа плауѣште са въ ковѣуежѣцѣ. и поштадѣ

ѡ дѣшти фараона, и реуе: отъ дѣтѣи еврейскѣхъ ѡсть се. и реуе сестра ѡго дѣштери фараоноу. хоштеши ли, да призовѣ ти женѣ отъ Еврей, да ти вѣздонѣ отроуа се; реуе же ѡѡ дѣшти фараоноу. иди. шѣдѣши же дѣвѣца вѣзѣа матерѣ отроуате. реуе же ѡѡ дѣшти фараоноу: откѣрѣ ми отроуа се, и вѣздой ми ѡ, азѣ же ти дамъ мѣзѣ. и вѣзатъ жена отроуа, и доѡаше ѡ. вѣзмѣ же отроуа, и приведе ѡ къ дѣштери фараоноу. и бѣсть ѡѡ къ сыну мѣсто. и нареуе ѡѡ Мојсиѣ, глѣголашти, ѡко отъ воды вѣзѣхъ и.

2.

Мојсијева песма.

(Пет књига Мојсијевих. Излазак књ. II. гл. 15.)

Поймѣ господѣи, славно бо прослави са. конѣ и вѣсадѣниѣ вѣрѣже въ море. помошѣниѣ и покровѣтелѣ бѣсть мѣнѣ въ спѣсѣнии. съ богѣ мой, и прославиѣ и. богѣ отѣца моѣго, и вѣзѣсѣ и. господѣ спѣкроушаѣ брани, господѣ ѡѡ. колѣсѣница фараоноу и снаѣ ѡго вѣрѣже въ море, избраниѣ вѣсадѣниѣ тристѣ потопѣ въ урѣмѣнѣмѣ морѣ, пѣунѣ покрѣи. погразоша въ глѣбѣниѣ ѡко каменѣ. дѣсѣница твоѣ, господѣ, прослави са крѣностѣи. дѣсѣниѣ ти рѣка, господѣ, спѣкроуши врагѣ, и мѣножѣствомѣ славы своѣи спѣтрѣлѣ ѡси спѣностѣи.

посъла гнѣвъ свой. пошъсть ѿ ѿко трѣстнѣ. и доухомъ ярости твоѣмъ растъши сѧ вода. огжъстѣша ѿко стѣна воды. огжъстѣша вълнѣы по срѣдѣ моря. реуе врагѣ гнѣвъ постигнѣ, раздѣлѣмъ илѣнѣ, насъшѣмъ доушѣмъ своѣмъ, оутѣнѣмъ мѣуемъ своимъ, обладаемъ рѣка моя. посъла доухъ свой, покрѣи ѿ морѣ, погразоша ѿко олово въ водѣ зѣлѣнѣ. кѣто подобѣнѣ тебѣ въ бозѣхъ, господи, кѣто подобѣнѣ тебѣ; прославленѣ въ свѣтънѣхъ, днѣнѣхъ въ славахъ, твора уоудеса. прострѣтъ десѣннѣмъ своѣмъ, пожрѣтъ ѿ земли. проведе правдою своѣмъ люди своѣмъ снѣ, ѿже избави. оутѣшилѣ иси крѣпостнѣмъ своѣмъ въ обитѣлѣ свѣтънѣмъ своѣмъ. слышаша ѿзѣици, и прогнѣваша сѧ. болѣзни приѣша живѣшѣмъ въ Филистинѣ. тѣгда потѣшѣша сѧ владѣицѣи иedomлѣи и кѣмъзи моакнѣстни. приѣтъ ѿ трепетѣ. истѣлѣша въси живѣшѣтей въ Ханаанѣ. напади на нѣа трепетѣ и страхѣ. величѣемъ мѣшѣца твоѣмъ да окаменѣтъ сѧ, доидѣже продаѣтъ людѣи твои снѣ, ѿже сътажа. въведѣ насади ѿ въ горѣ достояннѣи своѣго, въ готово жилиште своѣ, иже съдѣла, господи, свѣтънѣмъ, ѿже оуготоваста рѣцѣ твои. господѣ цѣсарѣствоуѣмъ вѣкѣ и на вѣкѣ и иѣште. ѿко вѣлиде койѣ фарзонавѣ съ колесѣннѣцѣмъ и вѣсадыннѣкѣи въ морѣ, и наведе на нѣа господѣ водѣ морѣскѣмъ. сѣинове же издранѣиѣи придоша по соуху по срѣдѣ моря.

3.

Из Остромирова јеванђеља писана 1056—1057
године у Русији у Новгороду.

(Лука гл. VIII.)

Реуе господѣ притѣуж снѣ: изиде сѣмъ и сѣ-
иѣтъ сѣмене своѣго; и иѣгда сѣмѣше, ово паде при
пѣти, и покрѣмо бѣистѣ, и пѣтица небесѣнѣмъ
позоваша ѿ. А дроугоѣ паде на камѣне и про-
зѣбѣ оуслѣше, занѣ не имѣаше влагѣи, а дроугоѣ
паде по срѣдѣ трѣннѣи. и въздрѣсте трѣннѣи, и по-
дави ѿ. А дроугоѣ паде на земли добрѣ, и про-
зѣбѣ сѣтвори плодѣ сѣторнѣцѣмъ. Вѣпрашалахъ же
и оуѣеници иѣго глаголюшѣ: уѣто иѣстъ притѣуж
снѣ? ¹⁾ Онѣ же реуе имѣ: камѣ дано иѣстъ вѣдѣти
тѣннѣи цѣсарѣствѣи божѣи; а проуиннѣмъ въ притѣ-
ужѣхъ, да вѣдашѣ не вѣдѣтъ, и слышашѣ не ра-
зоумѣшѣтъ, иѣстъ же притѣуж снѣ: сѣмѣ иѣстъ слово
божѣи, а иже при пѣти сѣтъ слышашѣ и. По-
томѣ придетѣ днѣволѣ, и възѣметѣ слово отѣ
срѣдѣца ихъ, да не вѣрѣи имѣше спасѣни бѣждѣтъ.
А иже на камѣни, иже иѣгда оуслѣшѣтъ, сѣ ра-

¹⁾ Ученицима је вредно упамтити овде показну за-
меницу сѣ овај, којој је женски род снѣ, средѣи
сѣ — и н, ѿ, иѣ, која је боље позната у дру-
гом падежу иѣго, иѣмъ, (сѣмъ, рус. иѣе срп.) иѣго
и сложена са же: н-же, ѿ-же, иѣ-же.

достигъ примѣть слово, и сии корене не имѣтъ, нже въ врѣмя вѣрж юмѣтъ, и въ врѣмя напастн остѣпѣтъ. А падѣшенє въ трѣнии, си сѣтъ слѣшакѣшен, и отъ пегали и богатѣсткни и сластѣми житнискѣми ходаште подавлѣтъ ся, и не до врѣха плода творятъ. А нже на земли добръ, си сѣтъ нже добрымъ и благымъ слѣшаште слово дрѣжатъ, и плодъ творятъ въ трѣнии. Си глагола възгласи: имѣх оуши слѣшати да слѣшнть.

4.

Из Асеманова јеванђеља, писана глагольским словима.

(Лука X. 25—37.)

Законникъ етеръ приде къ Исоусоу нскоушамъ и н глагола: Оучителю убо сѣтвори живота вѣчнаго слѣдоуѣ; онъ же рече къ нему: Въ законѣ убо писано естъ? како утѣши? онъ же отвѣштавъ рече: възлюбнши господѣ бога своего отъ вѣсего срѣдѣца твоего и вѣсѣмъ доушѣмъ и отъ вѣсѣмъ крѣпости твоеѣ и отъ вѣсего помѣшленнѣ твоего любн н, и искрѣнѣаго своего, тко самъ ся. Рече же емоу Исоусъ: Право отвѣшта. Се сѣтвори н живѣ бѣдѣши. Онъ же хоте оправѣдити ся самъ, рече къ Исоусоу: И кѣто

есть искрѣнни мой? отвѣшта Исоусъ и рече: Уловѣкъ етеръ сѣхождааше отъ Єроусалима въ Єрихъ и въ разбонникѣи вѣпаде, нже и сѣвлѣкъше и н тѣвѣи вѣзложѣше на нь отидѣ, оставѣше лѣживѣ. По приключѣю же нерен етеръ сѣхождааше нжѣмъ и видѣвъ н мимо иде. Такожде н левѣнтѣ бѣнкъ на томѣжде мѣстѣ, пришѣдъ и видѣвъ н мимо иде. Самарѣнникъ же видѣвъ н милосрѣдова, и пристѣпѣ обаза строупѣи его, вѣзливѣмъ нѣи и вино. И на оутрѣни ншѣдъ, вѣзъмъ два пѣлаза, дастъ гостинѣннкоу и рече емоу: прилежи емъ, и еже аште принѣдѣши, азъ егда вѣзвращѣмъ ся, кѣздамъ ти. Кѣто оубо отъ тѣхъ трѣи мѣнѣ ти ся бѣти искрѣнни вѣпадѣшоумоу въ разбонникѣи; онъ же рече: Сѣтворѣи милость сѣ нимъ. Рече же емоу Исоусъ: иди и ты твори такожде.

В.

ПРИМЕРИ ИЗ СРПСКО-СЛОВЕНСКОГ ЈЕЗИКА.

1.

Из Живота св. Симеуна од краља Стефана
Првовенчаног.

Пришѣдѣшоу же јединемоу ѿ правовѣрныхъ конѣи ѣго, и поклонѣ колѣнѣ свои сѣ оумнѣ

лениемъ и смѣреннѣмъ многѣмъ, глаголаше ѿмоу:
господи, азъ единый ѿтъ хоуждѣшихъ слоужещихъ
ти мѣни ѿсмы, и видѣвъ срьдобольство твою, ѿже
къ владыцѣ твоѣмоу господоу ісоусу христу, и
къ прѣпѣстѣи владычнѣи богородици, и къ снѣмъ
светымъ оугодѣнникомъ твоимъ поборѣнникомъ твоимъ,
иже крѣпкою дланію подѣдръжеть власть твою
неверѣнмоу, дръзноюхъ възвѣстити дръжавѣ твою,
ѿже нелюбеша ти вѣра и трѣклетая крестъ юже
оукорѣнѣеть се въ владычѣствѣ твоѣмъ. си же
прѣподобны светы мои господни, ни мали за-
къснѣвъ, скоро призвѣвъ своего архидіакона, ѿвѣ-
щавша глаголаша, и урьнѣе съ нгоумени своимъ,
и устьнымъ нѣрече, старѣе же и кельмоуже свое,
ѿтъ мала и до велика ихъ, глаголаше светителю
и урьнѣемъ соущимъ и въсѣмъ събранымъ с ними:
придѣте и видѣте, ѿтъци и братиѣ, ѿже аще и
хоуждѣши ѿсмы ѿтъ братиѣ своимъ, въ господѣ
богъ к прѣпѣстѣи владычнѣи богородици мати
его неври на лицѣ уловѣе, въ сподоби мене
хоуждѣшаго, вѣроуща въ единосѣщнѣноу трѣ-
нцоу, съблюдати снѣ вѣданое ми нѣмъ стадо,
ѿже и видѣте нынѣ, ѿко невьсѣати се пѣвелоу
зловѣзньнаго и неврѣзньнаго дѣавола. и ника-
коже мнѣти ми, ѿже быти томоу въ ѿбласти
моѣи, юже бо нынѣ слышоу въкорѣнѣшоу се
въ малѣ зловѣзньномоу, и хоулоу приносѣща на
светы доухъ, и раздѣляюща недѣлнмое божѣство,

ѿже глаголаше безоумны дри, прѣстѣлаю едино-
сѣщнѣноу трѣнцоу. ѿже прорекѣше светни бого-
носни ѿтъци: кто ти, спасе, ризы раздра? дри,
реуе, безоумны, иже трѣнцоу прѣстѣе. тѣмъ же
и си безоумны послѣдоуютъ того оуученію, не-
вѣдоуще ѿказани, ѿкоже снѣти нѣмъ кѣровѣкшнѣмъ
и съ ѿнѣмъ трѣклетымъ къ дѣо лдовѣ скрѣпшѣмъ.
си же глаголющоу светомоу сѣмоу, и распри ве-
лицѣ бывши, прииде дѣщи единого кельможа
его прѣклетѣныхъ, ѿвероушена бывши за моужѣ
ѿтъ крѣпкѣтѣныхъ тѣхъ, и соущи въ нихъ и
съблюдѣши неустыжѣ мръзѣсти ихъ, и ни мали
прикоснувши се вѣрѣ ихъ, и припадши къ ногамъ
светомоу испокѣдаше ѿсно, глаголющи ѿмоу: го-
споди, господи мои, се ѿже виждоу стѣзѣющоу
се владычѣствѣю сѣмоу ѿ вѣщи сѣи, мръзѣ-
кыи и неврѣзньныи вѣры, истинною, господи
мои, испрошена быхъ во законоу вѣдѣнѣмоу ѿтъ
ѿтъца моего, раба твоего, иже ѿмоу единокѣрѣ-
ство соущоу владычѣствѣю твоѣмоу, и быхъ оу
законопрѣстоуѣнѣныхъ тѣхъ, и видѣхъ истинною,
господи, слоужещѣ ихъ ѿтѣдѣшоумоу славы бо-
жнѣ саомоу сотонѣ. и немогоущи трѣпѣти сирада
глоухныхъ коуширь и мръзѣкыи крестѣи, истрѣгши
се изъ роуки ихъ и прѣбѣгши, въпни дръжавѣ
твоѣи, порази крѣстомъ борѣущихъ се съ нами,
да навѣкѣноутъ неустыжѣи врази, ѿко можетъ
вѣра твоѣ, господи. светы же изъвѣдѣ снѣю прѣдѣ

сѣборъ свои събраны на юресь тоу лоукавоую,
изъѡблунѣхъ кривовѣрнѣ ихъ, и събѣсѣдовахъ се
съ светителѣмъ си, юкѣѡимнѣмъ, и съ уѣсть-
нымъ урьнѣци, и съ вельможамъ своимъ, и ни
малъ закѣснѣхъ, посла на нѣ, въѡроуживъ ѡтъ
славныхъ своихъ, глагола: ревнѡуе поревнѡвахъ
по господѣ божѣ въседрьжители. ꙗкоже иногда
пророкъ нѣмъ, на бестоуднѣ нѣрѣхъ, въставъ, и
ѡблунъ безбожѣствомъ ихъ, и ѡвѣнхъ нѣдеже, и
дроугыхъ казньми разануымъ показа, нѣмъ
ѡземльстѣнѣ ѡтъ владыуѣстѣнѣ своего, и домове
ихъ и нѣтѣнѣ ихъ късе съвѣкоуѣнѣхъ, разда ѡ
прокаженѣнымъ и нишнѣмъ. оуучителю же и на-
учальникоу ихъ юзыкъ оурѣза оу грѣтѣнѣ юго, не-
исповѣдающѣхъ христа сына божнѣа, и книги юго
неуѣстѣнѣ нѣдегъ, и того въ изъгнаннѣ сътеко-
ри, запрѣщѣхъ неисповѣдати ни поменѡвати ѡтъ-
ноудъ трѣхлѣтаго нѣмене. и ѡтноудъ искорѣнни
проклѣстоу тоу вѣроу, ꙗкоже ни поменѡвати се
юи ѡтноудъ въ владыуѣстѣхъ юго, нѣ сазнѣти
се юдиносоуѣрѣнѣи и нераздѣльнѣи и живѡтвѡре-
щенѣи трѣнѣи, ѡтѣцоу и синоу и свѣтомоу доухѡу,
всегда и нѣмъ и присно и вѣкы вѣкомъ. аминѣ.

2.

Из Живота св. Симеуна од св. Саве.

Въ .vi, днь того мѣсеца видѣхъ его, ꙗко
готовѣхъ се къ ѡтѣхожденію, и глаголахъ емоу:

ѡ блаженъ господнѣ, симѣѡнѣ. се, оуже блага
твои готовѣхъ се исхѡдъ къ поконъ твои, да юже
слышалъ есмъ, еже еси благословилъ наслѣдїе
свое, нѣ и нѣмъ свое послѣднѣе благословенїе
даждъ нѣмъ. онъ же въздѣхъ роуцѣ, науѣтъ съ
слѣзамъ глаголати: трѣнѣ свѣта, бже нашъ,
славлю те и благославлю те и молю те и въѡ-
бражаю те, третїе бо благословенїе даю наслѣдїю
моемоу. господи въседрьжителю, бже ѡтѣцъ
нашихъ, дѣламоу, нѣсакѡу, ꙗкѡкъ и стѣснѣи
праведнаго, съхрани и оукрѣпи въ дръжавѣ быв-
шаго владыуѣстѣа моего. и помощь прѣскетѣе
богородице и моа лѣе и грѣшнѣа молитѣа да естъ
съ нѣмъ ѡтъ нѣмъ и до вѣка. заповѣдъ же прѣжд-
нюю вѣдаю нѣмъ. нѣмъта любокъ междѡу собою,
нже ли ею истѡуѣнѣтъ съ оустѣлѣжнаго нѣмъ мною,
гнѣхъ божїи да помѣтъ его и стѣе его. мнѣ же
ѡ вѣсемъ томъ рекъшоу: аминѣ. въ .vi, днь
принѣдъшоу того мѣсеца реуѣ: уѣдо мое, принѣси
ми прѣскетоу богородицоу. таково бо нѣмъ
обѣтованїе, ꙗко да прѣдъ нѣю испѡуѣшоу доухъ
мои. и сътворѣноу бывшоу покелѣнїю, къ вѣсерю
бывшоу, глагола: уѣдо мое, съверши любокъ,
възложи на мѣ расѡу, еже естъ погребѣнїа моего,
и оустрои мѣ съвершено образѡмъ свѣтымъ, ꙗко
и въ грѣбѣ ми възлѣщи. и прѡстри рогозѣноу на
земли, и положи мѣ на нѣн. и положи камнѣ
подъ главоу мою, да тоу лежю, дондеже постѣ-

титъ мѣ господь възети ѿтъ соуду. азъ же вса
испльннкъ, сътвори хъ повелѣдѣ мнѣ нмѣ, въсьмъ
же намѣ зрѣшимъ и плачущимъ се горько, зрѣ-
шемъ на семъ блаженемъ старьци таковаа неиз-
реуеньмаа божїа смотренїа. яко бо и зде проси
оу бога, и дастъ емоу въ дръжавѣ его, тако и
до сего часа не въсхоте ни єдине вещи лишити
се доухомы, нь вса богъ испльни емоу. въ
истинноу бо, братїе моя любимиа и ѿтци, уюдо
въ зрѣти, егоже боахоу се и трепетахоу въсе
страноу, тыи видимъ еъ яко єдинъ ѿтъ странъ-
ныхъ, нищъ, расою обить, лежешъ на земли на
рогозникъ, и камы емоу подъ главою, въсьми
кланяемоу, и оумилляющюу се и просещюу оу
късхъ прошенїа и благословенїа. ноши же бывши,
простившимъ се и благословившимъ се оу него
въсьмъ, ѿтидоше въ келїе слоужбен творити и
нѣколко мало покоа къкоусити. азъ же и єдинъ
нерен оставихъ съ собою, и прѣвхѡхъ оу него
късоу тоу ношъ. полоуноши же бывшоу, вѣтиша
блаженъ старьць, и к томоу несе глаголати к мнѣ.
бывшоу же врѣмени оутрьнѣ и захъншоу нѣтїю
црьковьномоу, абїе проскѣти се лице блаженомоу
старьцоу, и въздвигъ на небо и реуе: хвалите
бога въ светыхъ его, хвалите его и на оутверъ-
жденн силы его. азъ же рехъ емоу: ѿтѣе, кого
видѣ говорши? онъ же възрѣвъ на мѣ, глагола
ми: хвалите его и на силахъ его, хвалите его и

по истинногomoу владычествїю его и се рекшоу
емоу, абїе прѣбожественныи доухъ скон изпоу-
стивъ оусне ѿ господѣ, азъ же нады на лицѣ его,
плакахъ се горько на дългъ улсъ, и вѣстакъ бла-
годарихъ бога, о синомъ конуиѣ видѣвъ сего
прѣподобнаго шѡужа.

3.

Из Доментијанова Живота св. Симеуна
и св. Саве.

О вѣнчѣданнїи благоверьнааго краля
кирь Стефана прѣоскештеннымъ кирь
Савомъ. И призвавъ благоверьнааго брата ско-
пго прѣвеликааго жоупана кирь Стефана въ ве-
ликоу арьхиєпископїю рекомоу Житьюу, въ
роукоткореныи емоу манастирь, и по повелѣнїю
небесьнааго стронтеа и того благодѣтеа прѣо-
скештенныи кирь Савъ сътвори по обычаю объ-
ноштьноє стоаннїе, и обоюдоу прослави про-
славивьшааго и, окоудоу пѣсньми богогласьнымъ,
и, окоудоу съкроушеннымъ срьдѣчьнымъ, при-
носе жрьтвоу єдинъ єдиномоу на олтари доу-
шескыи срьдѣца съкроушеннааго, егоже богъ
николиже не оуничижаеть. и въ врѣме богопо-
добно сътвори въ светоу антоурьгїю, и по
великомъ исходѣ светыхъ антоурьгїи, приємъ
скетыи вѣнѣць въ великомъ светилишти, и вѣнчѣа

благотвернаго брата своего, и помаза его доухомъ светлымъ на кралеѣвство, яко звати се именоу самодржавьномоу господиноу кирь Стефанову кралою, яко да боудутъ вѣнчаны богомъ вси триє пособителиє христови, иште въ пльти соуште живи живымъ богомъ обнальною благодѣтню вѣнчаны быше, и разлануьными уоудесы прославлени; и не тьую же имена ихъ написана быше на небесехъ, нь и образъ и подобие иште на земли живымъ соуштемъ написани быше на небесехъ по словоу апостола: слоужьши добре редь себе добрымъ обрѣтоше, и господоу и светлымъ ангеломъ его знаени быше, и иште въ пльти соуште за правокерне ихъ възлюблени быше богоу и ангеломъ, и кьстемъ уловкомъ на оудивление быше, три свѣтила съкѣдѣтельства божия истиньными богомъ въздвиженъ на прикѣдениє къ богоу своего отьуства; триє рахителниє прѣскетамъ кьры христовы; триє исполнителниє светыхъ заповѣди, и закона его съкрьшителниє; триє единомыслноу волю имоуште въ трехъ тѣлесехъ, вси единогоушыни, едино мыслѣште и на едино възираюште, вси едины поутъ живота обрѣтъше; триє тремъ выноуднь и пошть подобѣште се отьцоу и сыноу и светомоу доухоу; и триє трехъ волю сътворише на земли, отьць съ дѣма уѣды възлюбленими, светынъ Синеонъ съ богоносьными кирь Савомъ,

и съ ними пособьники божии кирь Стефанъ прѣвѣнчаныи краль, волю божню сътворише на земли, и небесьни граждане живише се на небесехъ; сии же едины отъ дѣю пльтию младаишии светымъ же доухомъ прѣвѣ порождень бысть, и божною благодѣтню наставляемъ, образъ божия повелѣния показа родителю своему, и брата своего наоуи кьсемоу боголюбеню, и кьсѣ страхъ божии пригвозди къ боголюбкети доуши его, и словесьномъ стадо своего отьуства вьскомоу благотверноу наказа, и кьсе вѣнча кь ние господьне, яко богъ вьслуьская ислѣнѣе благодости, и онъ выноу подобе се владыцѣ своему, недостаткы своего отьуства ислѣнѣе и любовьнаго брата своего вѣнча благодареноу именоу благодѣтню, и кьсоу землю своего отьуства ислѣни кьсакого благотверна и благозаконна, и кьсакоюде оутѣрднѣ, и тако прѣемѣста кь отьуствѣ своимъ о боуѣ добре спѣюште, и кьсе уасы днѣвьныи и поштьныи съ любовеню узюште гласа блаженнаго и сладькаго владыкы своего пожеланиа на прѣдѣлѣжештии нма поутъ, и вьсегда неоусыпнѣ оуи имоушта оумьнѣ и доушевьнѣи о исполнѣнии закона, и о съхранѣнии заповѣди божиихъ и о прѣданомъ нма талантѣ, готовѣште се вьсегда кь отьѣштанию царя небесьнаго, и тако спѣюште дроугъ дроугоу помагаюште.

4.

Из рукописа Александрова.

То је рукопис из најкаснијег времена старе српске књижевности. Писан је у 18-ом веку (год. 1736.) и онако чисто по изговору како су увек читали српско-словенски језик у црквеним књигама наши стари свештеници.

I. Светомъ савни сръбскомъ. слава. Слави љ касехъ цара христа казискавъ, владнуа- ствјуща ѿца ѿставивъ, гори аѿона дошавъ, иде- же висотъ благородни до раба смиреннѣмъ изме- нивъ, трѣди многими тело здручилъ еси, моли- твами же дѣшѣ просветилъ еси, добре иноуаски пожилъ еси, аггелски ка истини пожилъ еси. апостоаски ка мире научилъ еси болезанимъ по- щенни и странстни хожденнѣмъ мѣуениуаскине подвиги сакршилъ еси. кто изглаголетъ твое добродетели, нимже небеснаа на земли притежала еси, сако блаженне ѿуе, настирѣ и зунтеаю. на ѿко предстоє христѣ богѣ, моли спасти се дѣ- шамъ нашимъ.

II. Светомъ краљу. слава. Данасъ уаст- ное трѣжаство небесна праздиють инсально зе- мана ка веселю сазивающе ка памети доблаго подвижника Стефана трѣпелиководѣшнаго. сан бо касензредни христовѣмъ заповѣдемъ хранитель

бистъ извѣстненши, не помилава тлѣющихъ цар- ствни ради веунне и блаженне ка истинѣ жизни, на растоун и дасть збогнѣмъ, и мѣуениуаскимъ венцемъ венуа се. скетен предстоє тронѣи нехо- датанствене смиренне просити широки и грехомъ просити ѿставленне иже того верою сакрѣшаю- щихъ трѣжастко.

III. Светомъ и славномъ князѣ ла- зарѣ. Кто тебе не блажитъ бадраго делателя заповѣден божнихъ, или кто не похвалять касе- красное твое житиѣ. савраа бо еси ѿко нуела люботрѣдна многоцветниѣ добродетели, бѣдѣщю славу нски земальною измѣнити. ѿко сасенимъ, ногт хромимъ, жаула старости, касемъ касакъ билъ еси милостивною рѣкою, мѣуениѣ же вен- цемъ главѣ свою украсилъ еси. христѣ богѣ предѣ- стоиши, того слави наслаждає се. емѣже моли се, молимъ те, лазаре мудре, трѣдомъ твоимъ веуновати ка тишинѣ, спасти се дѣшамъ нашимъ.

IV. На рождѣство господа бога и спа- са нашего Іисуса Христа. тропарь. Рожде- ство твое, христе боже нашѣ, васни мирови светѣ разума, ка немъ бо звездамъ савжещи зве- здою зѣлахъ се тебе владнати се сльнѣз правди и тебе ведети са висоти востока, господи, сла- ва тебе.

— кондакъ. Дека даниа пресѣраственнаго раждаетъ, и земля вѣтопъ неистѣвномъ при-

носитъ, ангели са пастыри славословить, вѣсьи же са звездою пѣть шаствуютъ, насъ бо ради роди се ѿтроуе млада пречеуни богъ.

Богомъ кленню. тронарь. Ва нѣрдани крѣщающъ ти се господи тронуаское яви се покло-ненне: родителей бо гласъ свидѣтельствваше ти, возлюбленнаго те сына имензе, и дѣхъ ва видѣни голубини известковаше словеси зтверждение являен, се христе боже, и миръ прѣсвещь, слава тебе.

На васкрѣсенне христово. Христосъ васкрсе изъ мртвихъ самртию самртъ попракъ и свѣщамъ ва гробехъ животъ дарова.

— кондакъ. Дще и ва гробъ сашала еси бесамртне, изъ адовъ раздрѣшила еси сназъ, и васкрсала еси яко побѣдитель христе боже, женамъ мучносницамъ радость прокешае и своимъ апо-столамъ миръ даровае, иже падшимъ поддеи васкрсенне.

V. Хвали дѣше моя господа, вѣсхвалю го-спода ва животе моемъ, ною богъ моимъ дондеже есамъ, не надеите се на кнезе ни на сини уло-васкне, ва нихъже несть спасенна. изидеть дѣхъ его и казѣратит се ва землю свою, ва тамъ данъ погнѣнать васъ пошншленна его, блаженъ емъже богъ низковае помощникъ его, знованне его на господа бога своего, сатворшаго небо и землю, море, и васъ иже ва нихъ. хранѣщаго

истинъ ва веки, творѣщаго съдѣ ѿбидини, дающаго ницѣмъ алѣущимъ, господъ решить ѿко-ванне, господъ змѣждраетъ слепце, господъ каз-водитъ низверженне, господъ любить праведники, господъ хранить пришаце, сира и вадокъ прие-млетъ, и пѣть грѣшнихъ погнѣнть, кацарит се господъ ва веки. богъ твои сиѣне ва родъ и родъ.

ИМЕНА КОЈА СЕ ПОМИЊУ У ОВОЈ КЊИЗИ.

ИМЕНА КОЈА СЕ ПОМИЊУ У ОВОЈ КЊИЗИ.

- Атанацковић Богобој. 78.
 Бабукић Вјекослав. 91.
 Бан Матија. 71, 90.
 Богдановић Коста. 68.
 Боговић Мирко. 93.
 Божичевић. 28.
 Бранковић Коста. 66.
 Бранковић Ђурађ. 21.
 Валентић. 237.
 Вебер Адолфо. 91.
 Видаковић Милован. 48, 63, 78.
 Витковић М. 49.
 Возаревић Глиша. 45.
 Враз Станко. 93.
 Вујановски Стеван. 47.
 Вуковић Божидар. 14.
 Вуковић Вићентије. 14.

Вучићевић Бунџић Иван. 30.
 Гај Људевит. 86, 87.
 Гундулић Иван. 26, 29, 92.
 Гучетић Стјепан. 28.
 Давидовић Димитрије. 48, 49, 50, 51, 65.
 Данило архиепископ. 16, 17.
 Даничић Буро. 10, 16, 82, 83, 91.
 Деметар Димитрије. 89.
 Дивковић Матија. 34.
 Доментијан. 16.
 Дошен Вид. 33.
 Драшковић Јанко. 90.
 Држић Ђ. 28.
 Борђевић Владан. 79.
 Борђевић Јован. 68.
 Борђић Игњат. 31.
 Жефаровић Хр. 41.
 Златарић Динко. 28.
 Зрињски Бурађ. 33.
 Ивичевић Стеван. 90.
 Игњатовић Јаков. 78.
 Илић Јован. 76.
 Исаиловић Димитрије. 65.
 Јагић В. 89, 91.

Јакшић Борђе. 74, 75.
 Јанковић Еман. 48.
 Јовановић др. 68.
 Јовановић Јован. 74, 75, 93.
 Јовановић Петар. 67.
 Јукић Фр. 92.
 Јулинац Павао. 41.
 Казалија Антун. 90.
 Казначић А. 90.
 Канижлић Антун. 33.
 Карацић Стеф. Вук. 49, 53, 54, 55,
 56, 57, 58, 63, 82, 87, 91.
 Катанчић М. 34.
 Качић Миошић Андрија. 32.
 Каћански Стеван. 76.
 Костантин философ. 16, 17.
 Костић Лаза. 76.
 Костић Милан. 79.
 Кузманић. 90.
 Кукуљевић Иван Сикцињски. 90, 91.
 Лазаревић Лазар. 71.
 Луцић Ханибал. 28.
 Љубић Симе. 90.
 Магарашевић Борђе. 51.

Мажуранић Антун. 91.
 Мажуранић Иван. 92.
 Мајков А. 82.
 Малетић Ђорђе. 71.
 Мартић Грго (Ненад Познановић). 93.
 Марулић М. 28.
 Матић Димитрије. 66.
 Медаковић Данило. 45. 68.
 Менчетић. 28.
 Мијатовић Чедомиљ. 79.
 Миклошић Фр. 10. 20.
 Милићевић Ђ. Милан. 82.
 Мировук Ј. 44.
 Милутиновић Сима, Сарајлија. 50. 70.
 Миошић Качић Андр. 32.
 Михаило митрополит. 12. 67.
 Мразовић Авр. 47.
 Мушицки Лукијан. 49. 70.
 Ненадовић П. Љубомир. 66.
 Ненадовић Павао. 39.
 Никодим архиепископ. 13.
 Николајевић Ђорђе. 69.
 Новић Јоксим. 76.
 Обрадовић Доситије. 42. 52.

Огњановић Илија. 79.
 Орфелин Зах. 41.
 Павловић Тодор. 67.
 Палмотић Ђон. 30.
 Панчић Јосиф. 80.
 Папалић. 28.
 Петрановић Бож. 69.
 Петрановић Ђер. 69.
 Петровић Вас. владика црногорски. 42.
 Петровић Петар Његош. 69. 73.
 Поповић Гаврило. 66.
 Поповић Ђорђе. 68. 69.
 Поповић Ст. Јован. 66. 70.
 Поповић Милорад Шап. 79.
 Поповић Милош. 66.
 Прерадовић Петар. 93.
 Пуцић Медо. 20. 90.
 Радичевић Бранко. 73.
 Рајић Јован. архим. 21, 46, 64, 81.
 Ракић Вићентије. 48.
 Раковац Драгутин. 88.
 Рачки Фр. 89, 91, 92.
 Рањина Динко. 28.
 Рељковић Ант. Мат. 33.

Св. Сава. 13. 16.
 Смотрицки Мелетије. 40.
 Соларић Пavao. 44. 47. 49.
 Стаматовић Пavao. 67.
 Стејић Јован. 66.
 Стефан Првовенчани. 16.
 Стојадиновић Владислав. 65.
 Суботић Јован. 70. 72.
 Текелија Сава. 52.
 Тирол Димитрије. 65.
 Томазео Никола. 90.
 Торбар Ј. 89.
 Трнски Иван. 93.
 Утјешеновић Огњ. 92.
 Фрушић Димитрије. 49.
 Хацић Јован. (Милош Светић.) 51. 62.
 Хиљфердинг. 82.
 Цамблак. 16. 17.
 Чубрановић Андрија. 28.
 Шафарик Пavao. 16. 19.
 Шеноа Август. 94.
 Штросмајер. 90.
 Шулеџ Богослав. 89.

